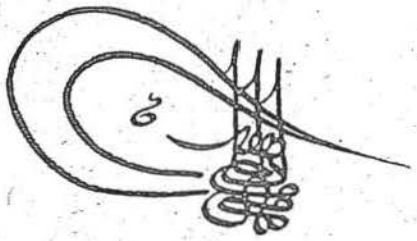
İstanbul Enstitüsü Dergisi

II

Müdür:
Prof. Ahmed ATEŞ

İSTANBUL — İSTANBUL MATBAASI
1956

FETİH'TEN SONRA İSTANBUL'DA İLK HALVETÎ ŞEYHLERİ: ÇELEBİ MUHAMMED CEMALEDDÎN, SÜNBÜL SİNÂN ve MERKEZ EFENDİ

Doç. Dr. TAHSİN YAZICI

Aslında "bir kimse ile yalnız kalmak"[1] mânâsına gelen halvet kelimesi, tasavvufta "boş bir yerde her türlü gaileden uzak olarak ruhun Tanrı'ya ulaşması"[2] veya Muhyiü'd-dîn İbn al-Arabî'nin tarifine göre "Tanrı'dan gayrı hiçbir insan ve meleğin bulunmadığı bir yerde, ruhun gizlice Tanrı ile konuşması"[3] mânasına gelir. Daha önceleri muhtelif din ve islâm tarikatlerinde müşahede edilen halvete çekilme âdetini prensip ittihaz eden ve bundan dolayı H a l v e t î adını alan bir tarikatin zuhuru hicrî VIII./ milâdî XIV. asırdadır. Bu tarikatin ilk pîri olarak Omer el-Halvetî (ölm. 800h/1397-98)[4] ve pîr-i sânî olarak da Seyyid Yahyâ al-Şirvânî (ölm. 869h/1464-65)[5] tanınır. Başlangıçta İran'da kurulan bu tarikat, Ömer el-Halvetî ve bilhassa Seyyid Yahyâ al-Şirvânî'nin müridleri vasıtasiyle Anadolu'da büyük bir rağbete mazhar oldu. O, Anadolu'daki bu itibarını hiç şüphe yok ki şeri'ate olan bağlılığına borçludur. Nitekim çok geçmeden kızılbaşlığın zuhuru ile İran'da tutunmak imkânını bulamadığı halde, kısa zamanda ehl-i sünnet akidelerine sıkı sıkıya bağlı bulunan Anadolu ve Mısır hükümdarlarının ülkelerinde geniş bir inkişafa nail oldu. Önceleri aynı şekilde ehl-i sünnet akidelerine bağlı bulunan Şirvân şâhlar devleti (550-957h/1155-1551) idaresindeki Bâkû'da ikamet eden Seyyid Yahyâ al-Şirvânî'nin müridi olmak için Anadolu'nun muhtelif semtlerinden gelen kimseler vardı. Bunlar arasında Aydın'dan De-

---

1 **Kamus tercümesi**, İstanbul, 1305, c. IV, s. 946.

2 Seyyid Şerif al-Curcânî, **Ta'rifât**, Bulak 1283, s. 69; Kuşayri, **Risâla**, Tıbâ'at al-Amira, 1287, s. 59.

3 İbn al-Arabî, **Istılâhât al-sûfiyyat al-vâridat fi'l-Futûhât al-Makkiya**, (Curcânî, Ta'rifât'ı sonunda) Bulak, 1283, s. 8.

4 Tercüme-i hali için bk. Celâleddin Mahmûd Hulvî, **Lemezât**, İstanbul Üniversite kütüphanesi. TY 1894, vrk. 128 a v. d.d.: Hoca-zâde Ahmed Hilmî, **Ziyaret-i evliyâ**, İstanbul 1325, s. 32.

5 Tercüme-i hali için bk. **Lemezât** vrk. 144 a v.d.d..; Taşköprü-zâde, **Şaka'ik annu'mâniyya**, trc. Mecdî ef., İstanbul İstanbul 1269 h., s. 287 v.d.; Câmi, **Nafahat al-Uns**, trc. Lâmi'î Çelebî, İstanbul 1289, s. 574 v.d.

de Ömer Ruşenî (ölm. 892/1486-87)[6], Karaman'dan Habîb-i Karamanî (ölm. 902/1496-97)[7] ve Erzincan'dan Muhammed al-Erzincanî (ölm. 879/1474-75)[8] gibi âlim ve san'atkâr kimseler bulunuyordu. Bu yazının konusunu teşkil edecek olan mutasavvıfların tarikat silsilesi de Muhammed el-Erzincânî vasıtasiyle Seyyid Yahya al-Şîrvânî'ye ulaşmaktadır[9]. Sonradan, bilhassa temsil eden ileri gelen şeyhlerin ismine izafeten bu tarikat kırkı aşkın şubeye ayrılmıştır.

Bilhassa şubelerinde müşahede edilen diğer tarikatlerin tesirleri ve bu şubeleri temsil eden şeyhlerin teferruat kabilinden yaptıkları ilâve ve değişiklikler hâriç, halvetî tarikatinin esasları hemen hemen uzun zaman aynı kalmıştır denilebilir. Filhakika bu tarikatin esasını zikr-i cehrî (yâni sesle zikr) ve onun âdâbı teşkil etmekte olup, sonradan şubelerinde görülen farklar da daha çok bu zikir şekli ile ilgilidir. Gerek bu yazının konusunu teşkil eden Şeyhlerin yetişme ve yaşayış tarzlarının, ve gerekse halvetî tarikatinin daha iyi anlaşılabilmesi için bu zikr şekli ile tarikatin diğer âdâbından kısaca bahsetmek faydalı olacaktır:

Umumiyetle sûfiler, zikri sâlikin yolunu aydınlatan bir nur ve içindeki heva ve hevesi boşaltıp atan bir vâsıta olarak kabul ederler. Zikrin, Halvetî tarikatinde aldığı şeklinin, Cüneyd-i Bağdadî (ölm. 297/910m) tarafından tesbit edildiğini söyliyenler olduğu gibi, İbrâhîm Zâhid-i Geylânî (ölm. 705/1305m) tarafından tesbit edildiğini ileri sürenler de vardır. Bu iddialardan ikincisi daha akla yakın görünmektedir. Zira eğer tesbit edilen bu şekil, Cüneyd-i Bağdadî'nin eseri olsaydı, aşağı yukarı bütün tarikatler tarafından benimsenmesi lâzım gelirdi, çünkü hemen bütün tarikatlerin silsileleri ona bağlanmaktadır. Halbuki bu şekil sadece Halvetî ve Celvetî tarikatlerinde görülür. Bu iki tarikatte ise, zikir şu şekilde yapılır:

Zikredecek olan mürid zikirden önce 100 defa استغفرالله العظيم الذى لا اله الا هو الحى القيوم و اتوب اليه diye istiğfar eder, müteakiben 100 defa da اللهم صلى على سيدنا محمد عبدك و نبيك و حبيبك و رسولك النبى الامى و على آله و اصحابه diye selevât getirdikten sonra Allah'tan gayrı her şeyi nefyetmek mülâhazasiyle önce başını sağ omuzuna çevirerek لااله dedikten sonra çenesini sol memenin altındaki kalb üzerine dokundurarak الا الله der ve لااله الاالله 33 veya 165 kerre tekrar eder. Bunu müteakıp ism-i celâle yâni Allah adına geçer. Bunu da bitirerek sıra ile ve birer birer

---

[6] Tercüme-i hali için bk. **Şaka'ik** trc. s. 281; **Nefehât** trc. s. 576 vd.; Muhyî-i Gulşenî, **Menakıb-i İbrahim-i Gulşenî**, Türk Tarih Kurumu için tarafımızdan hazırlanan tenkidli metin, Bölüm IV.; **Lemezât**, vrk. 180 a v.d.d.

[7] Tercüme-i hali için bk. **Şaka'ik** trc., s. 282; **Nefehât** trc., s. 577 v.d. **Lemezât**, vrk., 148 b v.d.d.

[8] Tercüme-i hali için bk. **Lemezât**, vrk. 149b v.d.d.; Hoca Zade Ahmed Hilmî, aynı eser, s. 39.

[9] Bk. Sâdık Vicdânî, **Tomar-i turuk-i aliyyeden Halvetiyye Silsilenâmesi**, İstanbul, 1341.

"hû", "Hakk", "Hayy", "Kayyûm", "Kahhâr" isimlerini zikreder[10]. Bu isimlerden birinciisnde bulunan sırlar aşikâr olmadan, mürid ikinci isme geçemez. Bir kişi için tertibedilmiş olan bu zikr diz çökmüş vaziyette yapılır. Eğer mürid bir yere gitmek mecburiyetinde ise, o zaman kendisine bu yedi isim birden telkin ve her birini yüz bin kere tekrar etmesi emredilir. Gerek birinci şekilde, gerekse bu ikinci şekilde zikrini tamamlıyanlara halifelik icazeti verilip hırka ve tarikat tacı giydirilir. Ayrıca tekkede toplu olarak yapılan zikirde, yukarıda gösterilen zikr bütün teferruatı ile icra olunur. Burada, müridlerin hepsi münferiden yaptıkları zikrde devam ettikleri isim yedi isimden hangisi olursa olsun, toplu olarak yapılan zikre iştirâk eder ve zikr halkasının sağ tarafında yer alırlar. Halkanın sol tarafında ise, tarikat mensubu olmıyanlar bulunur. Mürşidin idaresinde oturarak ve ayakta zikr yapıldıktan sonra d e v r a n a başlanır[11]. Dervişler birbirlerinin ellerini tutarlar. Sağ ayaktan başlamak üzere her adımda vücud hareketlerini biraz daha arttırırlar. Devranın müddeti arzuya tâbidir, istiyen terkedebilir. Bununla beraber, dervişler uzun zaman dönmeği kendilerine vazife bilirler. En heyecanlı ve kuvvetlileri, diğerlerine üstün gelmek için kendilerini zorlarlar. Başlarını kendi haline bırakıp sarıklarını çıkarır, birinci halkanın içinde ikinci bir halka yaparlar. Kollarını birbirinin omuzuna atıp hareketlerini bir kat daha arttırarak seslerini yükseltir ve fasılasız olarak ya *Allah* veya y a h û derler ve takatleri kesilinciye kadar bu hareketlerine devam ederler[12].

Halvetîler, nefislerini ancak halvete çekilmekle öldürebileceklerine inandıklarından çocuğun annesinin memesine yapıştığı gibi halvete sarılıp çile çıkarırlar[13]. Halvetin gayesi nefisle mücahede (savaş) dir. Halvet, hücre veya halvethâne adı verilen, kapısı kıble tarafında bulunan, insan boyu yüksekliğinde, namaz kılınacak kadar uzunlukta, hareket edilebilecek kadar genişlikte olan ve içerisine dışarıdan ışık sızmıyan bir odacıkta yerine getirilir. Mamafih nefislerine daha fazla eziyet etmek için bazı şeyhlerin toprak altında hazırlanan hücrelerde halvete çekildiği de görülür[14].

Halvete girecek olan sâlik önce kalbini vesveselerden tasfiye[15] ve tahliye eder. Sadaka verdikten, temizlendikten, elbise ve seccadesini

---

[10] Harîrî-Zâde Kemâlüddîn Efendi, **Tibyân vasâ'il al-haka'ik fî bayân salâsil al-tarâ'ik**, Fâtih kütüphanesi, No. 430, s. 343.

[11] Aynı eser, s. 344.

[12] D'Ohsson, M. de M. **Tableau général de l'Empire Othoman**, Paris 1790, c. II, s. 301.

[13] Harîrî-zâde, **aynı eser**, s. 353.

[14] Hulvî, **Lemezât**, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi kütüphanesi, İsmail Saib kitapları, I/722, vrk. 260a-b; Köprülüzade Mehmed Fuad, **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**, s. 43; Ayrıca bk. bu eser, s. 91.

[15] Harîrî-zâde, **aynı eser**, vrk. 351b.

temizledikten sonra halvethaneye girer. Halvethaneye girme ya yalnız veya şeyhin delâletiyle olur. Yalnız girildiği vakit, kılınacak iki rekâtlık namazda Kur'an'dan: أقم الصلوٰة لدلوك الشمس الى غسق الليل (XVII, al-Îsrâ, 77) âyetinden başlıyarak bir aşir ve fâtiha okunduktan sonra kalbiyle şeyhden izin istenilir, ona yönelip bütün günahlardan tövbe edilir. Halvethaneye şeyhin delâletiyle giriliyorsa, önce şeyh girer ve iki rekât namaz kılıp dua eder. Sonra şeyhten izin istenir. Şeyh de bir fâtiha okuduktan sonra bırakıp gider. Halvette, sâlikin gıdasının başkalarına külfet olmıyacak bir şekilde mizacına uygun olarak hazırlanması ve hattâ mümkünse yanında bulundurulması, hislerini, kol ve bacaklarını yalnız dinî veya çok mübrem bir dünyevî iş için kullanması, bunun dışında boş yere sakalı v.s. ile oynamaması, zihnini bâtıl şeylerle meşgul etmemesi lâzımdır. Hücrede ya namazdaki gibi iki dizi üzerine veya sağ diz altta sol diz kalkık veyahut da iki diz de kalkık bir vaziyette oturulur. Burada sâlikin başlıca yiyeceğini zeytin, tuzsuz pirinç çorbası veya buğday unundan yapılmış sütlü bulamaç ve tuzsuz arpa ekmeği teşkil eder. Namazın sadece farzları kılınır. Halvethane mescid içinde bulunuyorsa cuma namazına gelinir, aksi halde halvette bulunanın camie gelirken sıhhatı bozulur endişesiyle gelinmez[16].

Halvet müddeti, umumiyetle kırk gün olarak kabul edilmiştir. Bununla beraber bu müddet, halvete girenin tahammülüne göre üç gün üç geceden başlıyarak üç ay ve hattâ otuz seneye kadar uzatılabilir[17]. Halvetin kırkıncı gecesinde, sâlikin arkadaşları, dostları ve kalabalık bir halk, şeyhle birlikte hücrenin kapısına gelir. Şeyh bir fâtiha okuduktan sonra, onu hücresinden çıkarır. Tevhid haneye (zikrhâne) ye gelinciye kadar şeyhin yanında bulunanlar "lâ ilâhe illa'llâh" derler. Tevhidhânede zikr meclisi kurulur. Meclis sona erince türlü yemeklerle süslenmiş bir sofra hazırlanır. Sâlike daha önce kesilen kurbanın ciğeri ile bal şerbeti sunulur. Yemek bittikten sonra Fâtiha okunur ve dağılınır[18]. Bu merâsimin dışında her müridin gördüğü her çeşit rüyayı mürşidine anlatması şarttır ve umumiyetle mürşid de dahil bütün müridlerin hareket tarzları çok defa bu rüyaların tesiri altındadır.

Yukarıda kısaca bahsedilen esaslar dışında, mürşitle mürid arasındaki münasebetler, müridin gerek hankahta veya zâviyelerde, gerekse halk arasındaki hareket tarzları da en ince teferruatına kadar tesbit edilmiştir. Ancak hemen hemen bütün tarikatlerin terbiye sistemi içerisine giren ve aşağı yukarı devrin ahlâkî sisteminin bir mâkesi olup başlı başına bir yazının konusunu teşkil edecek kadar zengin ve tetkike değer görülen bu hususları, asıl konumuzdan daha fazla uzaklaşmamak için bir tarafa bırakarak İstanbul'daki ilk üç halvetî

16 Aynı eser, vrk. 357b.
17 Aynı eser, vrk. 374a.
18 Aynı eser, vrk. 376b.

şeyhinden bahsedelim. Biraz sonra bahsedilecek olan şeyhlerin tercüme-i hallerine dair verilen malûmat sadece tasavvuf tarihi bakımından değil, ayrıca tarih, topografya ve arkeoloji bakımlarından da büyük bir ehemmiyet taşır. Filhakika bu malûmat arasında muhtelif tarihî şahsiyetlere, vak'alara rastlandığı gibi, muhtelif yer adlarına, âbidelere dair de çok defa başka yerlerde bulunmıyan malûmat vardır. Burada bütün bu nokta-i nazarlar gözönünde bulundurularak bu şeyhlerin tercüme-i halleri tesbit edilmeğe çalışılacaktır.

Çelebi Muhammed Cemaleddîn

Halvetî tarikatinin İstanbul'daki ilk mümessili sayılan bu şeyhin asıl adı Muhammed, lâkabı Hamîdeddîn, künyesi Abu'l-Fuyûzât ve mahlâsı Cemâlî'dir[19]. Daha çok Çelebi Halife diye şöhret bulmuştur. Harîrî-Zâde Kemaleddîn Efendi de şeyhimizin isim, künye ve şöhretini aynı şekilde verdikten ve "Cemâlî" nisbesine bir de "el-Bekrî" nisbesini ekledikten sonra Cemaleddîn-i Aksarayî'ye kadar uzanan şeceresini şu suretle tesbit etmektedir: Çelebi Halife Sultan el-Aksarayî b. Mahmud b. Muhammed b. Cemaleddin el-Aksarayî[20]. Çelebi Halife'nin Konya'nın kazası olan Aksaray'da doğduğunu kaydedenler olduğu gibi[21], aslen Karamanlı olup Amasya'da doğduğunu söyliyenler[22] de vardır. Amasya'ya sonradan gittiği göz önünde tutulursa, bu rivayetlerden ikincisinin yanlışlığı kendiliğinden anlaşılır. *Şaka'ik*'in ifadesine göre[23] Cemaleddin-i Aksarayî (ölm. 791 / 1388 - 89)[24] neslinden, *Lemezât*'ın kaydine göre ise[25], İbrâhîm-i Aksarâyî çocuklarındandır. Yine *Lemezât*'ın ifadesine göre Pîri Paşa (ölm. 939-40 / 1532-33)[26] ve Müftî Zenbilli Ali Çelebi (ölm. 932/1525-26)[27] ile akrabalığı vardır. Başka bir rivayete göre de Yavuz Sultan Selim'in (saltanat süresi 918-926/1512-1520) veziri olan adı geçen Pîri Paşa, Şeyh Çelebi Muhammed Cemâleddin'in amcasıdır ve kadızâde olduğu için

---

[19] Hulvî, **Lemezât**, vrk. 154 a.

[20] Harîrî-Zâde Kemaleddin Efendi, **Tibyân vasa'il al-hakâ'ik fi bayân salâsil al-tara'ik**'ten naklen, Sadık Vicdânî, **Tomar-i turuk-i aliyyeden Halvetiyye**, İstanbul

[21] Aynı yer, ve oradan naklen, Hâce-zâde Hilmî, **Ziyaret-i evliyâ**, İstanbul, 1341-1338, s. 56.

[22] Bursalı M. Tahir, **Osmanlı müellifleri**, İstanbul, 1333, c., s. 51.

[23] **Şaka'ik** trc. s. 284; krş. **Nefehat trc.** s. 579; Sâdık Vicdâni, aynı eser, s. 56.

[24] **Osmanlı müellifleri**, c. I, s. 265 vd.

[25] **Lemezât**, vrk. 154a; krş. Atâ'î, **Zayl-i Şaka'ik**, İstanbul 1268, s. 37.

[26] Tercüme-i hali için bk. F. Babinger, Pîrî Mehmed Paşa, **Encyclopédie de L'İslâm**, Leiden-Paris 1936, c. III. s. 1144a vd.

[27] Tercüme-i hali için bk. Mustakim-zâde, **Davhat al-maşâyih**, İstanbul ts. Taşbasması, s. 15 v.d.

de kendisine «Çelebi» unvanı verilmiştir[28]. Görülüyor ki şeyhimizin doğum tarihi bilinmemektedir. Ayrıca tahsil hayatına dair de vazıli bir bilgi yoktur. Sadece bu kaynaklardan bir kısmı[29] onun başlangıçta devrin mütedavil ilimlerini öğrenmeğe çalıştığını, bir kısmı ise[27] müderrislik yapabilecek kadar bu ilimleri elde ettiğini kaydetmektedir[30]. Esasen bu hususu aşağı yukarı yazdığı eserler de kısmen teyid etmektedir. Nefehat ve Şaka'ik'in ifadesine göre *Talhîs*'in muhtasar adındaki şerhini[31] okurken tasavvufa meyletti[32]. *Lemezât*'a göre ise[33], Çelebi Muhammed'in tasavvufa intisabına asıl şu hâdise sebeb olmuştur: Çelebi Muhammed Cemâleddîn kadıasker olan bir akrabasını ziyarete gitmiş. O sırada akrabasına satın alması için bir Kur'an getirirler. Akrabası fiatını sorunca "üç yüz akçe" derler. Bunun üzerine satın almaktan vazgeçer. Fakat onun arkasından bir at getirirler. Kadıaskerin, binip padişahın divanına gitmek için böyle bir ata uzun zamandan beri ihtiyacı vardır. Bundan dolayı hemen fiatını sorar. Getirenler de onbin akçe derler. Kadıasker, hemen çıkarıp bu parayı verir ve atı satın alır. Çelebi Muhammed Cemâleddin, onun ata Mushaftan fazla itibar ettiğini görünce üzülür ve tarikate meyleder. Lemezât'ın bu ifadesini, aşağıda anlatılacağı üzere sonradan kendisine ve dervişlerine yapılmak istenen nakdî yardımı kabul etmeyişi de kısmen teyid etmektedir. Ancak *Lemezât*'ın, Çelebi halifenin tasavvufa nasıl intisabettiğini ifade için naklettiği bu rivayet, ufak farklarla ve herhalde hakikate daha yakın bir şekilde başka bir Şeyh Cemâleddin-i Aksarayî (ölm. 933/1526-27) hakkında da kaydedilmektedir. Filhakika bizzat Şaka'ik'in ve ihtimal oradan naklen *Tâc at-tavârîh*'in Cemaleddin-i Aksarayî'nin şifahi ifadesine istinad eden rivayetlerine göre, Şeyh Cemaleddin hac farizesini eda ederken arkadaşlarından birinde bulunan Ergûn isimli bir hattatın hattiyle yazılmış bir Mushafı, ondan alıp İstanbul kadısı Kestelî Muslihuddîn Mustafa Efendi (ölm. 901/1495-96)[34] ye getirir. Kestelî, fiatını sorunca, "altı bin akçe" der. Kestelî, Mushafı bu fiata almaktan imtina eder. Fakat tam o sırada Karaman'dan birkaç at getirilir. Kestelî, bunlardan birine onbin akçe vererek satın alır. Bunu gören Cemaleddîn Aksarayî üzülür ve tasavvufa meyleder[35]. Görülüyor ki, muahhar kaynaklarda ya bilıltizam veya farkında olmaksızın sırf bir isim benzerliği neticesinde verilen malûmat, birbirine karıştırılmıştır. Aynı şekilde Nefehât tercü-

[28] Yusuf Sinân Efendi, **Tezkire-i Halvetiye**, Es'ad Efendi (Süleymaniye) kütüphanesi, No. 1372, vrk. 29.

[29] **Nefehât** trc., s. 579; **Şaka'ik trc.**, s. 284.

[30] **Lemezât**, vrk. 154a.

[31] al-Taftâzânî (ölm. 792/1389)'nın **Muhtasar** şerhi olmalı (bk. **Keşfü'z-zunûn**, İstanbul, 1941, c. I, s. 474).

[32] **Nefehât** trc., aynı yer; **Şeka'ik** trc., aynı yer.

[33] **Lemezât**, vrk. 154b.

[34] Tercüme-i hali için bk. **Osmanlı müellifleri**, c. II, s. 3.

[35] **Şaka'ik** trc., s. 373; **Tâc at-tavârîh**, c. II, s. 596.

mesi ve Şaka'ik gibi eski kaynaklarda Çelebi halifenin, Pîrî Mehmed Paşa ve Müfti Alî Çelebi ile olan akrabalığına veya herhangi bir münasebetine dair de bir kayda rastlanılmaz. Bunun yerine *Şaka'ik*'te ve yine ihtimal oradan naklen *Tâc at-tavârîh*'te hiçbir akrabalık münasebetinden bahsedilmeksizin Pîrî Mehmed Paşa'nın Cemâleddin Aksarayî için bir zâviye inşa ettirdiğinden bahsedilmektedir[36]. Şeyhimizin bu şekilde tarikate meylettikten sonraki durumu da pek vazıh olmamakla beraber, hakikî mürşidini buluncıya kadar muhtelif şeyhlere intisab ettiği görülüyor. Filhakika o, *Lemezât*'a göre, ilk önce İstanbul'da bulunan ve tarikat silsilesi Zeyneddîn-i Hâfî (ölm. 838/1434-35)ye[37] ulaşan Hacı Halife (ölm. 894 h./1488-89)[38] isminde bir şeyhe, Şaka'ik'a göre[39] Karaman'da bulunan Şeyh Alâ'addîn-i Halvetî (ölm. 867/1462-63)'nin halifelerinden Şeyh Abdullâh'a intisabetti[40]. Ayrıca o sırada Karaman'a dönen Şeyh Alâ'addîn'in de hizmetinde bulundu ise de gerek bu şeyh ve gerekse halifesi Abdullâh çok geçmeden öldükleri için Tokat vilâyeti taraflarına gitti. Orada Türkmen şeyhlerinden Şeyh Safî tarikati üzere sülûk eden Tâhir-Zâde isminde ümmî bir şeyhe intisabedip bir müddet kaldı. Bu şeyhin âdeti üzere yer altında yapılan hücrelerde çile çıkardı. Fakat tekmil-i tarikat etmeden bu şeyh öldüğü için oradan Seyyid Yahyâ aş-Şîrvânî'ye intisabetmek için Şirvân'a hareket etti. Yolda Erzincan'da Şeyh Muhammed al-Erzincânî'ye mülâki oldu. Muhammed al-Erzincânî, Seyyid Yahyâ al-Şîrvânî'nin fazla yaşlı olduğunu ileri sürerek Şirvân'a gitmemesini tavsiye etti ise de, o kararından vaz geçmedi. Bir rivayete göre, Erzincan'dan iki konaklık mesafede[41], diğer bir rivayete göre ise, Şirvan'da Bakû'ya vâsıl olduktan sonra[42] Seyyid Yahyâ'nın ölüm haberini aldı. Oradan tekrar Erzincan'a döndü. Erzincan'da Muhammed al-Erzincânî'ye biat edip hilâfet aldıktan sonra Amasya'ya geldi ve burada tarikat faaliyetine başladı. O sıralarda II. Bâyezid Amasya'da vâli bulunuyordu (886/1481-82 dan önce). Birçokları gibi o da Çelebi Cemâleddin'e intisabetti. O tarihte vezir-i â'zam bulunan ve Sultan Cem taraftarlığı eden Karamanî Mehmed Paşa, Fâtih'in nezdinde Bâyezid'in aleyhinde bulunuyordu. II. Bâyezid, bütün Karaman evliyasının mânevî himayesinde bulunan Cem'e ve Şeyh Vefa-Zâde'nin ruhaniyetine sığınan Mehmed Paşa'ya karşı, Çelebî'den mânevî yardım talebeder. Bu maksatla, o sıralarda hizmetinde bulunan Hacı Mustafa Ağa'yı bin dirhemle birlikte Şeyhin yanına gönderir. Şeyh, Mehmed Paşa'yı izale edeceğini taahhüt eder. Fakat, Mehmed Paşa, Şeyh Ve-

---

[36] **Şaka'ik** trc., s. 374.

[37] Tercüme-i hali için bk. **Nefehât trc.**, s. 547 v.d.d.

[38] Tercüme-i hali için bk. Baldır-zâde Mehmed Efendi, **Vafayât-nâme**, Üniversite kütüphanesi, TY 2556, vrk. 38a.

[39] **Şaka'ik trc.**, s. 284; krş. **Nefehat trc.**, s. 579.

[40] Tercüme-i hali için bk. **Şaka'ik trc.**, s. 281.

[41] **Şaka'ik trc.**, s. 285; **Nefehât trc.**, s. 579; krş. **Tâc at-tavârîh**, c. II, s.

[42] **Tezkire-i Halvetiyye**, vrk. 9b; **Lemezât** vrk. 155b.

fâ-Zâde tarafından tertibedilen bir vefkın[43] himayesindedir. Önce bu vefkın bozulması lâzımdır. Nihayet Fâtih'in öldüğü sıralarda bir gün bu vefkın bir hanesi ter yüzünden bozulur. Bu hanenin tekrar yazılması için vefkı çıkarıp Şeyh Vefâ-zâde'ye gönderir. Tam bu sırada Fâtih'in ölümünü bir hafta gizlediği için yeniçeriler hücum edip kendisini öldürürler[44]. *Tezkire-i Halvetiyye* ve *Lemazât* tarafından nakledilen rivayet ufak farklarla *Şaka'ik*'te de kaydedilmiştir. Şu kadar var ki burada Mehmed Paşa'nın katlinde başlangıçta kendisini tutan Karaman velilerinin de dahli olmuştur. Filhakika *Şaka'ik* müellifine göre[45], Mehmed Paşa, vakıflara ve hayrata el uzattığı için, Şeyh Vefâ-zâde hariç sonradan bütün şeyhler aleyhine dönmüştür. Hakikatte ise, Mehmed Paşa'nın katline sebep, Cem Sultanı, Bâyezid'den evvel İstanbul'a getirip tahta geçirmek için, gönderdiği adamın ve mektubunun yakalanması olmuştur[46]. Babasının ölümü üzerine İstanbul'a gelip saltanatı ele geçiren II. Bâyezid (saltanat süresi 886-918/ 1481-1512) Çelebi Muhammed Cemaleddîn'i İstanbul'a davet etmek üzere Amasya'ya mektup gönderdi[47]. *Lemezât*'ın ifadesine göre[48] bu mektuplar Hacı Mustafa ağa tarafından götürüldü. Bu mektupları veya mektubu alan Şeyh Cemâleddîn, yüz dervişi ile birlikte Amasya'dan kalkıp Üsküdar'a geldi. Mevsim kıştı. Denizde fırtına vardı. Bundan dolayı karşı tarafa geçmek için üç gün kadar burada beklemek mecburiyetinde kaldılar. O sırada Üsküdar'da sadece bir iskele ve bir de bir kaç ev vardı[49]. Üçüncü gün Şeyh, bu musibetin dervişler arasındaki bir münasebetsizlikten ileri geldiğini tahmin ederek bir araştırma yapmış ve nihayet birisinin üzerinde bir kaç kuruş para bulmuş ve parayı derhal denize atmıştı[50]. İhtimal esasen o sırada dinmeğe başlıyan fırtına da durmuş ve padişah tarafından gönderilen kadırga da iskeleye yanaşmıştı. Şeyh ve maiyeti Gül câmii civarında bulunan Mustafa Ağa'nın sarayına misafir oldular. Padişah da dahil bir çok devlet erkânı, şeyhler ve ileri gelenler, Şeyhi ziyaret ettiler. Bu sırada Mustafa Paşa, Amasya'da olduğu gibi yine Bâyezid'in kapıcı başıdır[51]. II. Bâyezid, fermanlarında ondan bahsederken "Kapıcılarım başı Hacı Muslihiddin'im" şeklinde bir ifade kullanırmış[52]. Sonra-

---

43 Vefk: Ortası muhtelif gözlere ayrılmış olan bir karenin her gözüne meselâ hafiz kelimesinin, yerleri değiştirilmek suretiyle bir harfinin yazılmasıyla vücuda gelen ve taşıyan kimseyi koruduğuna inanılan bir nevi muska (bk. Taşköprî-zâde, **Mevzu'ât al-ulûm**, trc. Kemâleddîn Muhammed, İstanbul 1313, c. I, s. 427 ve c. II, s. 244, krş. **Hadikat al-cevâmi**, s. 20).

44 **Nefehat** trc., s. 580 v.d.; **Tezkire-i Halvetiyye**, vrk. 11a; **Lemezât**, vrk. 155b.

45 **Şaka'ik trc.**, aynı yer.

46 İ. Hakkı Uzunçarşılı, **II. Bayezid, İslâm Ansiklopedisi**, c. II, s. 392b.

47 **Tezkire-i Halvetiyye**, vrk. 11b; **Lemezât**, vrk. 156b.

48 **Lemezât**, aynı yer.

49 **Tezkire-i Halvetiyye**, vrk. 11b.

50 **Lemezât**, vrk.

51 **Tezkire-i Halvetiyye**, vrk. 12a.

52 Aynı yer.

dan onu kendi veziri yapmıştır. Mustafa Ağa aynı zamanda Şeyh Cemâleddin'in mürididir[48]. Şeyhten İstanbul'da kalmasını rica eder. Ricası kabul edildikten sonra hükümdardan da Yedi Kule semtinde Kızlar kilisesi denilen yeri ister. Dileği kabul edilince bu kilise tağyir ve tebdil edildi, yanına kırk adet hücre ile medrese, imaret, büyük bir hankah ve bir hamam yaptırıldı[53]. İnşa veya tebdil edilen bu binalar Çelebi Muhammed Cemâleddin'e tahsis edildi. Câmiin tarihinden bahseden kaynaklarda ve halen mevcut kitâbelerinden[54] bu tebdil işinin 895/1489-90 ve 896/1491 yılları arasında vuku bulduğuna göre, Şeyhin buradaki faaliyetinin bu tarihlerde başladığı anlaşılır. Kendisine ve dervişlerine ayrıca bir maaş bağlandı ise de Şeyh, bunu kabul etmedi[55]. Buraya tâyin edilen vakıflar ise, Şeyhin ölümünden sonraki tarihlere rastlar[56]. Çelebi Muhammed Cemâleddin burada dokuz yıl tarikat faaliyetinde bulundu[57]. II. Bâyezid, şeyhi iki defa dergâhında ziyaret etti[58]. Şeyh burada çok çetin bir şekilde riyazet ve mücahede ile meşgul oluyordu. Dervişlere tahsis edilen hücrelerin tavanları ortasına bir ip takılmış, uçları ilmik yapılarak herhangi bir gaflette bulunmamaları için bazı dervişlerin boynuna geçirilmişti[59]. Bu arada İstanbul'da, bir rivayete göre veba (ta'un)[60], bir rivayete göre zelzele[61] ve diğer bir rivayete göre ise hem zelzele ve hem de ta'un salgını oldu. Şeyhimize dair bilgi veren kaynaklardan *Lemezât* müstesna, diğerleri bu musibetlerin vuku bulduğu tarih hakkında herhangi bir rakam vermezler. Lemezât'ın 910/1504-1505 de zelzele vukubulduğuna dair verdiği tarih ise, bilhassa tarihlerin verdiği rakama uymamaktadır. Filhakika tarihçilerin "Kıyamet-i sugra" dedikleri bu zelzele 910 da değil 29 Cumada'l-ulâ 915/15 Eylûl 1510 da vukubulmuştur[63]. *Tezkire-i Halvetiyye*'nin ise, zelzele hâdisesi ile biraz sonra bahse-

---

[53] **Lemezât**, vrk. 157a; **Tezkire-i Halvetiyye**, vrk. 13a; krş. **Hadikat al-cevâmi**, s. 162.

[54] **Hadikat al-cevâmi'**, s. 162; Semavi Eyice, **İstanbul'daki Koca Mustafa Paşa câmi'i ve Onun Osmanlı-Türk mimarisindeki yeri**, **Tarih Dergisi**, İstanbul 1953, c. V, sayı 8, s. 157, not 15.

Adı geçen makale müellifinin halen câmide bulunan bir kitabeden naklen câmiin inşa tarihi için verilen mısraın altında yazılıp pek vazıh okunamıyan bir rakama göre 891 tarihi kaydedilmişse de yanlış olmalıdır; çünkü bu mısraın cbced hesabı ile delâlet ettiği rakam 891 değil, **Hadika**'da işaret edildiği gibi 895 tir. Bu hususu, aynı yere nakledilen ve 896 veya 897 tarihini veren başka bir kitabe ile İdris-i Bitlisî'ye atfen Hadikada nakledilen diğer bir kitabe de teyid etmektedir.

[55] **Lemezât**, aynı yer.

[56] **Lemezât**, aynı yer.

[57] Aynı yer.

[58] Aynı yer.

[59] **Lemezât**, vrk.

[60] **Nefehât trc.**, s. 581; **Şaka'ik trc.**, s. 286; **Tâc at-tavârîh**, c. II, s. 544; Ayvânsarayî, **Vafayât**, Üniversite ktp. TY 2464, vrk. 16a.

[61] **Lemezât**, vrk. 157a.

[62] **Tezkire-i Halvetiyye**, vrk. 13a.

[63] İsmail Hâmi Danişmend, **Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, c. I, s. 416.

dilecek olan veba salgınını birleştirmiş olması çok muhtemeldir. *Şaka'ik* ve ihtimal oradan naklen *Tâc at-tavârîh*'te II. Bâyezid devrinde vukubulan bir veba salgınından bahsedilmekte ve fakat bir tarih verilmemektedir. Bütün bunlara rağmen, zelzele yerine taun kabul edilmek şartiyle *Lemezat'ın* verdiği 910 tarihinin doğruluğunu kısmen teyid eder mahiyette aynı tarihte Mısır'da veba salgını vukubulmuş olmasıdır[64]. Filhakika Mısır'da bu tarihte vukubulan salgının aynı yılda veya iki yıl sonra —ki bu ihtimal bilhassa Şeyhimizin ölümüne malolan hac seferini yaptığı tarihe daha uygun düşmektedir— İstanbul'a da sirayet etmiş olması çok muhtemel gözükmektedir. İşte vukubulan bu veba salgını üzerine, II. Bâyezid, bir kese akçe şeyhe ve üç biner akçe de yanında gidecek kırk dervişe vermek suretiyle veba salgınının def'i için dua etmek üzere Mekke'ye gönderdi[65]. Fakat şeyhimiz, Şam'dan ayrıldıktan sonra üç konaklık mesafede bulunan Tâbût veya Tebük koruluğunda vefat etti ve vasiyeti üzere hacıların geçtiği yol kenarına gömüldü. Kaynakların bir kısmında şeyhin ölüm tarihi olarak 899h./1493-94 ve 912/1506-1507 gibi iki rakama rastlanmaktadır[66]. *Şaka'ik* ve ondan naklen Tâc at-tavârih ve *Nefehât* tercümesinde Çelebi halifenin hac yolunda vefat ettiği kaydedildiği halde ölüm yeri ve tarihi olarak bir isim ve rakam verilmez. Ayvansarayî'de 899h., *Lemezât*'ta ise 912 tarihine rastlanır. Ayrıca, Çelebi Halifenin Koca Mustafa Paşadaki 9 yıllık ikameti ve ilerde bahsedileceği üzere, Sünbül Efendi'nin (ölm. 936), Koca Mustafa Paşa'daki otuz üç yıllık postnişinliği doğru ise, Çelebi Halife'nin hiç olmazsa 903/1497-98 veya 904 te vefat etmiş olması icabetmektedir. Ancak, bu tarihte veya hiç olmazsa ondan bir veya iki yıl önce İstanbul'da veba salgını veya zelzele gibi tabiî âfetlerden birinin vukubulduğuna dair tarihî kaynaklarda bir kayda rastlanmaz. Bilhassa *Lemezât* müellifinin, yukarıda bahsedilen zelzele veya ta'ûn hâdiselerinin vukubulduğu tarihlere istinad ederek böyle bir rakam vermiş olması pek muhtemeldir ve eğer bu hâdiselerin vukubuldukları tarihi, bilmediğimiz mevsuk bir kaynaktan almışsa buna inanmak icabeder. Şeyh öleceği sırada İstanbul'daki makamını ve kızı Safiyye Hatun'u halifesi Sünbül Sinân Efendi'ye vasiyet etti. O sıralarda Sünbül Sinân Efendi, tarikat faaliyetinde bulunmak üzere Mısır'da bulunuyordu. Şeyh hacca hareket ederken, kendisiyle Mekke'de görüşmek üzere Sünbül Sinân Efendiye bir derviş göndermişti. Fakat görüşmek nasib olmadı. Sünbül Sinan da mürşidinin vasiyetini yerine getirmek üzere Mekke'den İstanbul'a geldi. Çelebi Muhammed Cemâleddin'in, Halvetî tarikati geleneğince yerine geçme salâhiyetini haiz dört halifesi şunlardır: 1. Kasım

[64] Bk. İbn İlyâs, **Kitâb badâ'i al-zuhûr fi vaka'i al-duhûr**, nşr., Paul Kahle ve Muhammed Mustafa, İstanbul 1931, c. IV, s. 63, 91.

[65] **Lemezât**, vrk. 157b; **Şaka'ik trc.**, 286; **Nefehât trc.**, s. 581.

[66] Ayvansarayî, **Vefeyât**, vrk. 16b; **Hadıkat al-cevâmi'**, s. 162; Hoca-zâde Ahmed Hilmi, **Ziyaret-i evliyâ'**, s. 41; **Osmanlı müellifleri**, c. I, s. 51; Ali Rıza, **Turuk-i aliyye'nin İstanbul'da intişarı, Resimli Ay**, nr. 16, s. 256.

Çelebi (ölm. 915/1509m.),[67] 2. Sinân-i Erdebîlî (951 h:/1544m.)[68], 3. Veys Dede (930/dan sonra), 4. Sünbül Sinân Efendi. Bunlardan biraz sonra kendisinden bahsedilecek olan sonuncusu ise. şeyhin vasiyeti üzerine, kendi kaimmakamı (postnişini) olmuştur.

Arapça ve Farsça da bilen Çelebi Halife'nin yirmiyi aşkın eser yazdığı malûm ise de[69] bunlardan ancak on altısının ismi bilinmektedir. Bunların da, maalesef henüz kütüphanelerimizin muntazam katalogları yapılmadığı için nerelerde bulunduğunu tesbit etmenin imkânı yoktur. Ayrıca bu eserlerin isim benzerliği neticesinde Cemâleddin-i Aksarayî'nin eserleri ile de karışmış olması ihtimali vardır. İlerde bu sahada çalışacaklara kolaylık olur ümidiyle burada bunların isimleri kaydedilecektir:

1. *Tefsîr Âyet al-Kursî*, 2. İki ayrı redaksion halinde *Tefsîr-i Sûre-i Fâtiha*, 3. Üç ayrı redaksiyon halinde *Şerh-i hadîs-i Erbe'în*, 4. *Risâla fî beyân al-vilâya*, 5. *Câmi'at al-asrâr va'l-garâ'ib*, 6. *Risâla fî şarh al-ismayn al-a'zamayn*, 7. *Şarh-i kalîma-i Sıddîk-i Ekber*, 8. *Risala fî beyân al-merâtib va'l-atvâr*, 9. *Şarh bayt al-Şayh al-Akbar* (Muhyiu'ddîn İbn al-Arabî'nin *Futûhat al-Makkiyya* adlı eserinin başında zikredilen iki beytin şerhi), 10. *Zubdat al-asrâr* (H. Alî'nin yüz sözünün şerhi), 11. *Çeng-nâme*, 12. *Risâla-i Teşrihiyye*, 13. *Cevâhir al-kulûb*, 14. *Asrâr al-vuzu'*, 15. *Risala-i Fakriyye*, 16. *Risâla-i Kevseriyye*[70]. İsimlerinden daha çok dinî ve tasavvufî mahiyette olduğu anlaşılan ve büyük bir ihtimalle mensur olarak yazılan bu eserler yanında, Muhammed Cemâleddin'in ayrıca tasavvufî mahiyette şiirler de yazdığı ve bunlardan bir kısmının ilâhî tarzında bestelendiği anlaşılmaktadır[71]. Onun, İstanbul kütüphanelerindeki bazı şiir mecmualarında rastlanan[72] bu manzumelerinden on yedisini merhum Sa'deddin Nüzhet Bey neşretmiştir.

Sünbül Sinân Efendi

Yukarıda işaret edildiği üzere, Çelebi Halife veya asıl adı ile Şeyh Muhammed Cemâleddin, hac yolunda vefat edeceği sırada, kızı Safiyye Hatun'u ve Koca Mustafa Paşa'daki kendi makamını Mısır'da bulunan halifesi Sünbül Sinân Efendi'ye vasiyet etmişti. Şeyhinin bu vasiyetlerini yerine getiren Sünbül Sinan Efendi'nin tercüme-i hali, mürşidininkine nisbetle daha iyi bilinmektedir: Filhakika onun tercüme-i halinde mürşidininkinde olduğu gibi isim benzerliğinden do-

---

[67] Tercüme-i hali için bk. **Lemezât**, vrk. 158a v.d.

[68] Tercüme-i hali için bk. Aynı eser, vrk. 159a v.d.

[69] Tercüme-i hali için bk. Aynı eser, vrk. 159b v.d.

[70] **Osmanlı müellifleri**, c. I, s. 51-52; Hoca-zâde A. Hilmî, aynı eser, s. 41; Krş. Brockelmann, **GAL**, c. II, s. 301-302., c. II, s. 325.

[71] **Tezkire-i Halvetiyye**, vrk. 15a.

[72] Sadeddin Nüzhet Ergun, **Türk şairleri**, İstanbul 1944, c. III, s. 968 v. d.d.

ğan bir iltibasa rastlanmadığı gibi, tercüme-i hal kaynaklarının yazıldıkları tarihlere nisbeten daha yakın bir devirde yaşadığı için de diğer hususlarda verilen malûmat da daha açık ve hakikate yakındır. Bununla beraber, bu kaynaklar tarafından verilen mlûmatın kısmen olsun menkıbevî bir mahiyetten tamamiyle âri olduğu da iddia olunamaz.

Halvetî tarikatinin Sünbüliyye şubesinin kurucusu sayılan[73] Sünbül Sinân Efendi'nin asıl adı, Yûsuf b. Ali b. Kaya Bey, lâkabı Zeyneddin ve şöhreti Sünbül Sinân'dır[74]. Merzifon'da doğdu. Doğum tarihi belli olmamakla beraber, aşağıda bahsedileceği üzere Çelebi Halife ile tanıştığı sırada yüzünde yeni tüy bittiğine bakılırsa[75] 880-885/1475-6—1480-81 yılları arasında doğduğu tahmin edilebilir. Takriben bu tarihler arasında doğan Sünbül Sinân Efendi, bir ifadeye göre[76] Hamidelinde, Borlu'da, diğer bir ifadeye göre ise[77] Uluborlu'da yetişti. Başlangıçta zâhirî ilimleri öğrenmekle meşgul olan Sinân Efendi, ihtimal ilk tahsilini memleketinde yaptıktan sonra İstanbul'a geldi. Burada devrin ileri gelen bilginlerinden Efdal-zâde (ölm. 903/1497-98)[79] nin talebesi oldu[78]. *Lemezât*'ın bir ifadesine göre, Sünbül Sinân, Efdal-zâde'ye intisab ettikten sonra medreselerden birine devam etmek üzere iken tasavvufa meyledip buradan ayrıldı[80]. Onun bu ifadesini, Efdal-zâde ile tanıştıktan sonra medreseye devam etmeden tasavvufa meyletti şeklinde anlamak mümkün olduğu gibi, biraz sonra yine kendi ifadesine istinaden anlatılacak rivayete bakarak, medrese tahsilini ikmalden sonra medreselerden birinde bir vazife almak üzere iken tasavvufa intisab etti şeklinde de anlamak mümkündür. Ancak Çelebi halife ile tanıştığı sıradaki gençlik durumu ve bu tanışmanın, medresedeki tahsili zamanına rastlaması gibi hallere bakarak şeyhimizin medresede okurken yani bir medrese talebesi iken tasavvufa intisabettiğini kabul etmek daha makul görülmektedir.

Sünbül Sinân Efendi medresede *Hidâye* ve *Mavâkıf*[81] şerhini hıfz ile meşgulken[82] tesadüf onu Çelebi Halife ile tanıştırdı: Bu sıralarda

---

73 Sâdık Vicdânî, **Tomarı turuk-i aliyye den Halvetiyye**, İstanbul 1341, s. 59 v.d.d.

74 **Lemezât**, vrk. 160a; **Tezkire-i Halvetiyye**, vrk. 17b.

75 **Lemezât**, vrk. 160b.

76 **Tezkire-i Halvetiyye**, vrk. 17b, krş. **Osmanlı müellifleri**, c. I, s. 78. S. Vicdânî, aynı eser, s. 60.

77 **Lemezât**, vrk. 160b.

78 Tercüme-i hali için bk. Müstakim-zâde, **Davhat al-maşâyih**, İstanbul, trs., taş basması, s. 14.

79 **Şaka'ik trc.**, s. 372; **Lemezât**, aynı yer; **Tâc at-tevârih**, c. II, s. 595; **Sicill-i Osmânî**, c. III, s. 113.

80 **Lemezât**, aynı yer.

81 **Mavâkıf şerhi**, as-Sayyid aş-Şarif al-Curcânî'nin eseri olmalı (bk. Keşf e-zunûn, c. s. 1891.

82 **Tezkire-i Halvetiyye**, vrk. 17b.

umumiyetle bütün mutasavvıfların aleyhinde idi. Hattâ medrese arkadaşlarından birine arasıra sofîlerin meclislerine devam ettiği için: "Bu sofîlerin meclisinde ne bulursun"[83] diye çıkışırdı. Bir gün yine bu medrese arkadaşı ile birlikte, medreseden çıkmış gidiyorlardı. Yolda Çelebi Halife ile karşılaştılar. Çelebi Halife'yi takiben zaviyeye geldiler. Çelebi Halifenin tertibettiği toplantıya iştirak ettiler. O sırada Çelebi Halife Sünbül Efendi'ye bir nazar atfetti. Sünbül Efendi bu nazarın tesiri ile kendinden geçti. Meclis sona erince Çelebi Halife; "Getirin benim hatluca münkirimin ferecesini ben giydireyim"[84] dedi. Bu hâdiseden sonra Sinân Efendi'nin sofîler hakkında beslediği inkâr nisbeten zâil olmuşsa da ihtimal öğrenmekte olduğu medrese ilimlerinden tamamiyle ilgisini kesmek istememiştir. Nihayet tereddüt içerisinde bulunduğu bu sıralarda gördüğü bir rüyayı Çelebi Halifenin güzel bir şekilde tâbir etmesi üzerine bi'at edip onun müridi olmuştur[85]. Çelebi Halife bundan sonra onu bir hücreye sokmuş, burada üç yıl kadar süren riyazet ve mücahedesini tamamladıktan sonra dördüncü yılda halifelik icazetini almıştır[86]. Lemezât müellifi, başka bir yerde[87] onun bu riyâzet ve mücahadesinin on sekiz yıl devam ettiğine dair diğer bir rivayet naklediyorsa da, bu, ya mübalâğalı olmalı veya şeyhin halife olduktan sonra da bu riyâzet ve mücahadesini kendi arzusu ile devam ettirdiği şeklinde anlaşılmalıdır. Bazı kayıtlara istinaden Sünbül Efendi'nin, Çelebi Halifeye intisabı ile halifelik icazeti alması için geçen zamanı aşağı yukarı tâyin etmek de mümkündür. Filhakika eğer o, Çelebi Halife'ye Koca Mustafa Paşa camiinde bulunduğu sırada intisabetmişse —ki sonradan bu camide şeyhinin yerine geçmesi de kısmen bunu teyidetmektedir— bu intisabın camiin yapıldığı 895/1489-90 yılı[88] ile Çelebi Halifenin Lemezât'ın ifadesine göre ölüm tarihi olan 912 yılları arasında vukubulduğu anlaşılır. Sünbül Efendi, Çelebi Halifeden icazet aldıktan sonra onun arzusu ile Mısır'a gitti[89]. *Lemezât* müellifi, Sünbül Sinân'ın Mısır'a gittiği sırada burada bulunan hükümdardan bahsetmek üzere: "Berkuk yerine Emir Kaçmaz olmuştu" şeklinde müphem bir ifade kullanmakta ve bu hükümdarın Sünbül Efendi'ye iltifat ederek yaptırdığı câmide ve Rabb al-Ahmar yakınında irşadda bulunmasını istediğini kaydetmekte ise de[90], bunu hakikatle telif etmenin imkânı yoktur. Filhakika, şeyhimizin Mısır'a gittiği tarih en az 899 tarihine rastlamaktadır ki bu tarihte Mısır'da ismi yanlış şekilde tesbit edilen Kaçmaz adlı bir hükümdar değil, Kayıtbay (sal-

---

83 **Lemezât**, vrk. 160b.

84 Aynı eser, aynı yer; **Tezkire-i Halvetiyye**, vrk. 18a.

85 **Lemezât**, aynı yer.

86 **Tezkire-i Halvetiyye**, vrk. 18a, **Lemezât**, 161a.

87 **Lemezât**, vrk. 163b.

88 **Ayvansarâyî, Hadikatu'l-cevâmi'**, s. 162.

89 **Şaka'ik trc.** s. 372; **Tezkire-i Halvetiyye**, vrk. 18a; **Lemezât**, vrk. 161a.

90 **Lemezât**, aynı yer.

tanat süresi 872-901/1468-96) veya onun oğlu an-Nâsir Nâsiru'ddîn (901-904/1496-98) veyahut da az-Zâhir Kansuh (904-905/1498-1500) ile al-Aşraf Kansuh al-Gavrî (906-922/1501-1516) bulunuyordu[91]. *Tezkire-i Halvetiyye*'de ise, Sünbül Efendi için herhangi bir hükümdardan bahsedilmeden: "Çerâkise (Çerkes memlûkleri olmalı) zamanında diyâr-ı Mısır'da külli bir itibar buldu" denilmektedir[92]. Sünbül Sinân'dan önce Mısır'a gidip Seyyid Yahyâ aş-Şirvânî'nin halifelerinden Şeyh Şahin-i Mısrî ve Timurtaş'ın burada mazhar oldukları itibarı[93] nazarı itibara alarak onun da bu şekilde karşılanacağı ihtimalden pek uzak olmamakla beraber, büyük bir şöhret yapmadığı tahmin edilebilir. Bu hususu bilhassa bu devir meşhur sufîlerinden bahseden Mısır kaynaklarında onun ismine rastlanmayışı[94], ve Mısır'daki tarikat faaliyetini devam ettirmek için yerine herhangi birini tâyin ettiğinin bahis mevzuu edilmeyişi de teyid etmektedir. Ayrıca onun Mısır'da kesin olarak kaç yıl kaldığı da malûm değildir. Kaynakların bir kısmı[95], Sünbül Efendi'nin Mısır'da bir müddet, büyük bir kısmı ise[96] onun burada uzun müddet kaldığını, bir diğeri ise, sadece Mısır'a gittiğini kaydetmekle iktifa etmiştir. Eğer Koca Mustafa Paşa'da biraz sonra bahsedilecek olan otuz üç yıllık postnişinliği doğru ise Mısır'daki ikametinin bir iki yıldan fazla olmaması lâzım gelir ki bunun ne derece zayıf bir ihtimal olduğunu kaynakların çoğu ve Çelebi Halifenin ölüm tarihi teyid etmektedir. Görülüyor ki, bu durum karşısında şeyhimizin Mısır'daki ikamet müddetini kesin olarak tâyin etmek şöyle dursun, bunun için takribi bir rakam da verilemez.

Bundan önce de işaret edildiği üzere Çelebi Halife hacca giderken, Mekke'de kendisi ile görüşmek üzere, bir derviş göndererek Mısır'da bulunan Sünbül Efendi'yi davet etti. Sünbül Efendi de bu davete icabet ederek Mekke'ye geldi. Fakat orada şeyhiyle görüşecek yerde onun ölüm haberini aldı[97]. Şeyhi ölürken kendisine, kızı Safiye Hatun'la Koca Mustafa Paşa'daki makamını vasiyet etmişti. Şeyhinin vasiyetini yerine getirmek üzere İstanbul'a döndü ve ihtimal büyük bir posta oturtma (iclâs) ve nikâh merasimi yapılarak faaliyete başladı[98]. Onun, *Tezkire-i Halvetiyye*'de yazıldığı gibi otuz üç sene olmasa bile uzun müddet burada faaliyette bulunduğu anlaşılıyor. Şeyhimiz bu müddet içerisinde bir taraftan kendi dervişlerini yetiştirirken, bir taraftan da halkı tenvir için Fâtih ve Ayasofya câmilerinde vaizde bu-

---

91 Halil Edhem, **Düvel-i İslâmiyye**, İstanbul 1937, s. 113-14.

92 **Tezkire-i Halvetiyye**, vrk. 18a.

93 Bk. Şa'rânî, **Tabakat al-kubrâ**, Kahire 1299, c. II, s. 163 ve 203.

94 Osmanlılar devrinde Mısır'daki muhtelif tarikatlerin isimleri için bk.; Tavfik at-Tavîl, **at-Tasavvuf fî Mısr abbân al-asr al-Osmânî**, Kahire, ts., s. 75 v.d.d.

95 **Tâc at-tavârîh**, c. II, s. 595.

96 **Şaka'ik trc. İs.** 373; **Lemezât**, vrk. 161a; **Sicilli-i Osmânî**, c. III, s. 113.

97 **Tezkire-i Halvetiyye**, vrk. 18a.

98 Aynı yer.

lunuyor ve *Kur'an*'ı tefsir ediyordu.[99] Yine bu arada oldukça tehlikeli anlar da yaşadı: 918/1512 yılında Yavuz Sultan Selim (Selim-i Gazûb)[100], seleflerinin âdetine uyarak Bursa'daki cedlerinin kabirlerini ziyarete gitti. O sırada Koca Mustafa Paşa küçük vezir (vezir-i kihter) di ve yanında bulunuyordu. Hükümdar Bursa'da amcası Cem'in mezarını görünce, Mustafa Paşa'nın onun öldürülmesindeki rolünü hatırlamış ve Gazi Hünkâr'a giderken Paşayı katlettirmişti. Hükümdar bununla da intikamını alamamış olacak ki İstanbul'a geldiğinde Koca Mustafa Paşa'nın yaptırmış olduğu câmii ve imareti de yıktırmak istedi. Câmi ve mülhakatını yıktırmak üzere gönderdiği kimseler, Sünbül Efendi ile karşılaştılar. Bunlar şeyhin heybetine dayanamıyarak geri dönünce, yıktırmak üzere bizzat Sultan Selim harekete geçmişse de, o da dervişlerin ortasında siyah sarığı ve asasiyle kendisini karşılıyan Sünbül Efendi'yi görünce yıktırmaktan vazgeçti ise de Sünbül Efendi, hükümdara: "Padişahların ahdinin yerine getirilmesi lâzımdır. Bu itibarla hiç olmazsa medresenin üstündeki ocakların (bacaların olmalı) yıktırılmasını emir buyurunuz" dedi ve emri yerine getirildi. Bunun üzerine Sultan Selim, sırtındaki beyaz samur kürkü çıkarıp Sünbül Efendi'ye giydirdi[101]. Sünbül Sinan arasıra bu kürkü zaviyede giyerdi[102]. *Tezkire-i Halvetiyye* ve ihtimal bazı ilâvelerle yine oradan naklen Lemezât müellifinin, naklettiği bu rivayette Koca Mustafa Paşa'nın Sultan Selim tarafından katlettirilmesi gibi içinde hakikat payı olan hâdiseler müstesna, diğerlerinin, Koca Mustafa Paşa'nın öldürülmesi ile yaptırdığı câmi ve imaretlerin de yıktırılacağına dair halk veya Sinân Efendi muhitinde uyanan endişenin neticesinde vücuda geldiği tahmin edilebilir. Kaldı ki Sultan Selim'in Koca Mustafa Paşa'yı öldürtmesine sebep de, sadece onun, amcası Cem'in ölümünde rolü olduğu için değil, aynı zamanda, Selim'in yerine büyük kardeşi, Şehzade Ahmed'i getirmek isteyişidir[103].

Sünbül Sinân Efendi'nin, bu faaliyet yılları sırasında mâruz kaldığı ikinci bir tehlike de, öteden beri mutasavvıflarla diğer din bilginleri arasında münakaşa mevzuu olan *devran* veya *semâ*'ın haram olup olmaması meselesinden doğmuştur. Filhakika bu hususta din bilginleri ikiye ayrılmış, bir kısmı lehte, bir kısmı ise aleyhte fikir beyan edip fetva vermişlerdir. Bizzat şeyhimizin biraz sonra bahsedilecek olan risalesinden de açık bir şekilde vukubulduğu anlaşılan bu hâdise ufak teferruat farkları ile *Tezkire-i Halvetiyye* ve *Lemezât*'ta da kaydedilmiştir: *Lemezât*'a göre, Sarı Gürz (metinde "كرز" şeklinde tesbit edilmiştir. bk. vrk. 161b, str. 16) Muslihuddin, sufîlerin devran'ı aleyhinde bulunur. Bunun için bir de fetva hazırlayıp Kemal Paşa-

99 Aynı eser, vrk. 19a; **Şaka'ik trc.**, s. 372; **Lemezât**, vrk. 161a. **Şaka'ik trc.**, aynı yer; **Lemezât**, vrk. 162; **Tâc at-tavârîh**, c. II, s. 595.

100 **Lemezât**, aynı yer.

101 **Lemezât**, vrk. 161b.

102 **Tezkire-i Halvetiyye**, vrk.

103 **Hadikat al-cevâmi**, s. 166.

zâde'ye (ölm. 940/1533)[104]ye götürür. O da bunu imzalamak ister. Bunu haber alan dervişler katledilmek endişesine kapılırlar. Fakat Kemal Paşa-zâde'nin fetvayı tatbikten vazgeçmesi üzerine dervişlerin endişesi zail olur[105]. Sünbül Efendi, her cuma günü Fâtih veya Ayasofya camiine gidip önce va'z eder, sonra da devrana başlanırdı. Bir gün, Sarı Gürz, Fatih câmiinde yapılacak devrana mâni olmak için taraftarları ile birlikte Sünbül Sinân'ın va'zına geldi. Va'z bittikten sonra şevke gelen dervişler devrana başladılar. Sarı Gürz taraftarları da bu devrana iştirak etmekten kendilerini alamazlar. Bu şekilde ikinci bir mağlûbiyete uğrayan Sarı Gürz Muslihiddin, bir defa da ileri gelen ulemayı câmie getirip, devranın câiz olup olmadığı hakkında sualler sorarak Sünbül Efendi'yi zor bir duruma sokmak ister. Fakat Sünbül Efendi, Mustafa Paşa'nın sağlığında Muslihuddin'in de bizzat kendileri ile birlikte devran ettiğini ve devranın haram olmadığına dair delilleri muhtevi bir eser yazacağını söylemek suretiyle onu orada bulunan ulema huzurunda mahcup bir duruma düşürür[106]. *Lemezat*'ta nakledilen bu son hâdise aşağı yukarı aynı teferruatla *Tezkire-i Halvetiyye*'de vardır. Ancak orada da Sarı Gürz (metinde Sarı Gez şeklinde harekelenmiştir vrk. 22b) bu hussuta baş rolü oynamaz. Onun yerine Vâ'iz Arab isminde bir zat bulunuyor[107] ve bu şahsın Sarı Gürz'den daha fazla rol oynadığını Sünbül Efendi'nin aşağıda bahsedilecek eserinin oldukça eski olduğu tahmin edilen bir nüshasında[108] Antakyalı deli cahil diye hitabedilen zatın Molla Arab olduğuna dair verilen meşruhatta teyidetmektedir. Ayrıca Tezkire-i Halvetiyye'de sadece Sarı Gürz ve *Lemezât*'ta Sarı Göz Muslihuddin şeklinde tesbit edilen şahsın Balıkesirli Sarı Gürz Nureddin (ölm. 927/1520-21) olduğuna ve Koca Mustafa Paşa'nın ölümünden (918/1512) sonra vukubulduğuna bakarak bu hâdisenin 918-927/1512-1520 yılları arasında cereyan ettiği hakikate yakın bir şekilde tesbit edilebilir. Sünbül Efendi, bu hâdiseden sonra, dâvasını isbat için vadettiği eserini yazdı. Düşmanlarına karşı oldukça ağır bir dil kullandığı[109] bu eserindeki fikirlerinin doğru olduğuna dair muhtelif din ulemasından fetvalar bile aldı. Nitekim bu fetvalardan Zenbilli Müfti Ali Çelebi'ye ait olanı, Sünbül Efendi'nin, devran'ı müdafaa mkasadiyle yazdığı eserinin zikredilen Üniversite Kütüphanesindeki nüshasında bulunmaktadır.

Yine bu tarihlerde Sultan Selim'in deniz kenarındaki kasrı inşa edilmekte idi. İki yeşil somaki mermere ihtiyaç hâsıl oldu. Mimar

---

104 Tercüme-i hali için, bk. İsmet Parmaksızoğlu, **Kemâl Paşa-zâde, İA**, c. VI, s. 561b v.d.d.

105 **Lemezât**, vrk. 161b-162a.

106 Aynı yer, **Tezkire-i Halvetiyye**, vrk. 22b.

107 Aynı yer.

108 Sünbül Sinan Efendi, **Risâle-i Sünbül der hakk-i Zikr u devrân**, Üniversite ktp., TY 3868, vrk. 21a.

109 Bk.; Aynı eser, vrk. 2b, 3b, 4a, 14a, 15a, 21a, 22b.

başı istenilen evsaftaki bu iki direğin Koca Mustafa Paşa câmiinden temin edilmesini teklif etti. Fakat bu direkleri götürmek için geldikleri vakit Sünbül Efendi'nin mümanaatı ile karşılaştılar. Çok geçmeden de bundan vazgeçildiği, bu direkler yerine Mir Ahur câmiindeki direklerin getirilmesi haberi geldi. Bunun üzerine Mir Ahur câmiinin direkleri götürüldü[110].

Ömer gibi âdil, mezhebi kuvvetli, metin ve celâl sahibi bir zat olan Sünbül Efendi Koca Mustafa Paşadaki hücresinin perdeyle kapalı penceresinde yaşar, peygamber ve velilerin ruhları ile dolu olduğuna inanarak hücrenin içini boş bırakırdı[111].

Yukarıda doğum tarihine ait serdedilen tahminler doğru ise Sünbül Efendi'nin altmış altmış beş yaşlarında bulunduğu bir sırada hayata gözlerini kapadığı söylenebilir. Pazartesi gecesi Muharrem 936/Eylûl 529 da hayata gözlerini kapıyan Sünbül Efendi'nin ölümü için başta Kemal Paşa-zâde olmak üzere muhtelif şairler tarih düşürmüşlerdi. Burada gerek şeyhimiz hakkındaki fikirlerini aksettirmek, gerekse teferruat bakımından diğer şairlerinkinden farklı olduğu için Kemal Paşa-zâde'ninki aynen nakledilecektir:

Pîşvâ-yi sâhib-i ehl-i edeb — Muktedâ-yi tâlib-i Rûm u Arab
Rehber-i ehl-i Tarik-i Halvetî — Bu'l-vefâ kim Şeyh Sünbüldür lakab

Mülk-i fânîden beka iklimine — Kendi tevhîd ide ol şîrîn-leb
Eyledi şehr-i Muharremde sefer — Leyletu'l-isneyn de ol zû-neseb
Ağladı ol gün bulut yaş yaş — Döktü gözlerin yaşını her ibn-i eb

Münkirin dökmezse göz yaşın ne talal — Seng-i hârâdan çıkar mı su aceb

Yir u göklerden kamu ins u melek — Cem' olub kıldı namazın bî ta'eb
Hâtif-i gaybî dedi tarihini — Nur ola Sünbül Sinâ'nın kabri heb[112].

Kemâl Paşa-zâde'nin bu tarihi dışında "Eyledi bustân-i zühdün Sünbülü me'vâya azm"[113], "Cennete azmeyledi pîr-i azîz"[114], gibi tek mısra ve "ustâd-i aşk"[115], "feyz-i ilâhî"[116] gibi terkip halinde tarihlere de rastlanır. Cenaze namazı Fâtih câmiinde kılındıktan sonra Koca Mustafa Paşa câmiinde kendinin kaldığı hankahın haremine gömüldü ve üzerine türbe yapıldı[117].

---

110 **Lemezât**, vrk.; Tezkire-i Halvetiyye, vrk.

111 **Lemezât**, vrk.

112 **Tezkire-i Halvetiyye**, vrk. 24a.

113 **Şaka'ik** trc., 373; **Osmanlı müellifleri**, c. I, s. 78.

114 Aynı yerler.

115 Ayvânsarayî, **Vefeyât**, Üniversite ktp. TY 2464, vrk. 16b; **Osmanlı müellifleri**, aynı yer.

116 **Osmanlı müellifleri**, aynı yer.

117 Tezkire-i Halvetiyye, aynı yer.

Yavuz Sultan Selim câmii inşa edildikten sonra ilk önce orada va'zetmek şerefine nail olduğuna[118] bakılarak kuvvetli bir vâiz olduğu tahmin edilen Sünbül Efendi'nin, tefsir, hadis ve diğer tasavvufî ilimler sahasında da oldukça geniş bir bilgiye sahib olduğu, devran ve sema'ı savunmak maksadiyle kaleme aldığı risalesinde başvurduğu kitaplardan anlaşılmaktadır. Fikirlerini veya bilgisini yazılı olmaktan ziyade şifahî olarak anlatmaktan zevk aldığı mevcut eserlerinin sayıca azlığından istidlâl edilebilir. Filhakika bütün hayatı boyunca yazdıkları, isminden sülûk mertebelerini gösterdiği anlaşılan "Risâlet al-atvâr", devran ve sema'ın helâl olduğuna dair kaleme aldığı *"Risale-i tahkikiyye"* ve bunun muhtasarı olduğu anlaşılan devrana dair *"Risâle-i Sünbül der hakk-i Zikr u devrân"* adlı küçük risalesi ile bir kaç ilâhisine inhisar etmektedir[119]. *Osmanlı müelliflerinde* yukarıdaki iki eserin adı da *"Tahkikiyye"* şeklinde zikredildikten sonra bunlardan biri arapça, diğeri türkçedir denilmekte ve fakat bunlardan hangisinin türkçe veya arapça olduğu tasrih edilmemektedir[120]. Bu satırları yazan tarafından görülen adı geçen küçük türkçe risaledeki *"ziyade tahkik istiyen Risâle-i tahkiyye*'ye nazar ide"[121] şeklindeki ifadeye istinad edilerek Osmanlı müelliflerinde zikredilen iki eserden mufassal olanının arapça olarak yazıldığı kısmen tahmin edilebilir[122]. Mamafih kütüphanelerimizin ilmî bir kataloğu yapılmadan bu hususta da kesin bir şey söylenemez.

Merkez Efendi

"Merkez-i dâ'ire-i kutb-i ricâl-i hak idi
Nokta-i Besmele'nin nüktesine elyak idi"
(Lemezât, vrk. 165b)

Sünbül Efendi'nin ölümünden sonra yerine geçen Merkez Efendi'nin asıl adı Musâ b. Mustafâ b. Kılıc Bey b. Haydar, künyesi Ebû't-Taki'dir. Fakat daha çok Merkez diye şöhret bulmuştur[1]. *Şaka'ik tercümesinde,* mütercimin ilâve ettiğine göre ise, ismi, Musa b. Muslihiddin b. Kılıç'tır[2]. Germiyan'da Kütahya[3] veya Denizli[4] sanca-

118 Ayvansarâyî, aynı yer.

119 **Osmanlı müellifleri,** aynı yer; Sadık Vicdânî, aynı eser, s. 60.

120 **Osmanlı müellifleri,** aynı yer.

121 Sünbül Sinan, **Risâle-i Sünbül der hakk-i Zikr u devrân,** Üniversite ktp., TY, 3868, vrk.6a.

122 Krş. S. Vicdânî, aynı eser, s. 60.

1 **Lemezât,** vrk. 165; Krş. **Hadikat al-cevâmi',** s. 230, 258.

2 **Şaka'ik trc.,** s. 523; krş. **Sicill-i Osmanî,** c. IV, s. 363.

3 **Lemezât,** aynı yer; krş. **Hadikat al-cevâmi',** aynı yerler.

4 **Sicill-i Osmanî,** aynı yer; **Kamus al-a'lâm,** c. VI, s. 4265.

ğına bağlı Ladikya kazasının Sarı Mahmudlu[5] köyünde doğdu[6]. *Tezkire-i Halvetiyye*'de ise, sadece Germiyan ilinde Uşak'da doğduğu kayıtlıdır[7]. Doksanını aşkın bir yaşta öldüğüne bakılırsa[8] 865-870/1460-1465 yılları arasında doğduğu tahmin edilebilir. İhtimal ilk tahsilini kendi memleketinde ikmal ettikten sonra İstanbul'a geldi. Bursa sicillerinden birinde (Nr. 23/227)[9] Merkez Efendi'nin, Bursa'da Lâmi'î Çelebi tarafından yapılan 4000 akçelik bir vakfa 911-912/1512 tarihinde mütevelli tâyin edildiği ve bu suretle orada da bulunduğu anlaşılmakta ise de mevcud sicilde bahsi geçen Muslihuddin b. Mustafa Fakih'in başka bir şahıs olması ihtimali de vardır. Filhakika şeyhimizin babasının adı Mustafa olmakla beraber, fakihliğine ve ilk önce veya hiç olmazsa İstanbul'a geldikten sonra Bursa'ya gittiğine dair mevcut diğer kaynaklarda bir kayda rastlanmaz. Burada bir rivayete göre[10], Hızır Bey zade Veliyuddin[11], diğer bir rivayete göre ise[12], Veliyuddin oğlu Ahmed Paşa[13]'nın talebesi oldu. Fakat birçokları gibi onu da sadece medrese ilimleri tatmin etmemiş olacak ki bu arada sık sık da şeyhlerin meclisine devam ediyordu. Nihayet bir gün *Aka'id* Şerhi'ni okurken tarikat pirlerinden birine intisabetmek için medreseyi terketti. O da Sünbül Efendi gibi o sırada herhalde büyük bir şöhret temin etmiş olan Habîb-i Karamanî'ye intisabetmek üzere bir rivayete göre Karaman'a[15], diğer bir rivayete göre ise[15] Amasya'ya gitti. Orada Habîb-i Karamanî'ye biyat etmek istedi ise de o "Senin şeyhin henüz seccâdenişin değildir"[17] diyerek sadece vaizde bulunmasına icazetle kendisine Muslihuddin lâkabını verdi[18]. Habib-i Karamanî'nin onun biy'atini kabul etmeyişini izah etmek maksadiyle nakledilen sözünün, ya Merkez Efendi'de tarikate intisabedecek derecede bir istidat görmediği için söylendiği veya menakıbname müellifleri tarafından sonradan ona isnad edildiği tahmin edilebilir. Filhakika, şeyhimizin, başlangıçta mutasavvıfların meclislerine devam etmesine rağmen sonradan Sünbül Efendi'ye karşı takındığı

---

5 Bk. **Türkiye'de meskûn yerler kılavuzu,** (Dâhiliye Vekâleti yayınlarından, Seri 11, no. 2, Ankara, 1947, c. II, s. 950.

6 **Lemezât,** vrk. 165b; **Hadikat al-cevami',** s. 257.

7 Vrk. 25a.

8 **Şaka'ik trc.,** s. 523; **Künhü'l-ahbâr,** Üniversite kütüphanesi, TY 5959, vrk. 379b; **Lemezât,** vrk. 168b.

9 Abdülkadir Karahan, **Lâmi'î Çelebi,** IA, cüz. 69, s. 11.

10 **Şaka'ik trc.,** s. 522; **Künhü'l-ahbâr,** aynı yer.

11 Tercüme-i hali için bk. Sicill-i Osmanî, c. I, s. 196; krs. İA, c. V, s. 471a.

12 **Tezkire-i Halvetiyye,** vrk. 25a; **Lemezât,** aynı yer.

13 Tercüme-i hali için bk. M. F. Köprülü, **Ahmed Paşa, İA,** c. I, s. 187b, v. d.d., **Eİ,** c. I, cüz 5, s. 301a v. d.d.

14 **Tezkire-i Halvetiyye,** aynı yer.

15 **Lemezât,** vrk. 165b.

16 Aynı yer.

17 Aynı yer.

18 **Lemezât,** aynı yer.

aşağıda nakledilen hareket tarzı böyle bir tahmini haklı gösterecek mahiyettedir.

Merkez Efendi, Habib-i Karamanî'den ayrıldıktan sonra tekrar İstanbul'a geldi. Medresede mülâzimler meşrutesindeki hücrelerden birinde ikamet etti. Bu ikameti sırasında Etyemez Şeyh'in kızı ile evlendi ve Etyemez zaviyesinde[18] riyazetle meşgul oldu. Burada daha çok bir zahid olarak tanınıyor ve Sünbül Efendi'nin şiddetle aleyhinde bulunuyordu[19]. Nihayet gördüğü korkunç bir rüya, Sünbül Efendi'ye karşı takındığı bu hareket tarzının tamamiyle değişmesine sebeboldu[20]. Filhakika o, gördüğü bu rüyayı tabir etmeleri için önce kayınpederine, sonra da başkalarına anlattı ise de, bunlardan sadra şifa verir bir cevap alamadı. Sünbül Efendi'den sormasına da zuhdü mâni oluyordu. Buna rağmen gördüğü ikinci bir rüyada, Sünbül Efendi onun daha önce gördüğü bu rüyayı istediği şekilde tâbir ettiği için, bir arkadaşı ile birlikte onu ziyarete mecbur kaldı. Rivayete göre Sünbül Efendi, Merkez Efendi'nin kendisini ziyarete geldiği günün sabahında birine hırka giydirmek üzere hazırlık yapıyormuş. Müridleri bu hırkanın kendilerinden birine giydirileceğini zannederken o sırada zaviyeye gelen Merkez Efendi'ye giydirip kendi evinde erbe'ine (çileye) sokmuş. Çilesini tamamlayınca da Koğacı Dede diye şöhret bulan Sevindik Dede'nin (ölm. 900/1494-95)[21] zaviyesine şeyh tâyin etmiş[22]. Burada faaliyette bulunduğu sıralarda Kanunî Sultan Süleyman'ın annesi Manisa'da bir imaret inşa ettirdi[23] ve yanına bir zaviye yaptırıp burada faaliyette bulunmak üzere Sünbül Efendi'den bir halife istedi. Sünbül Efendi'nin tavsiyesi üzerine Merkez Efendi gönderildi. *Tezkire-i Halvetiyye*'nin ve oradan naklen *Lemezât*'ın ifadesine göre, bu sırada Kanunî Sultan Süleyman da şehzade olarak orada bulunuyordu ve sık sık Merkez Efendi'nin tezkir meclisine geliyordu[24]. Gerek *Tezkiret-i Halvetiyye*'nin, gerekse oradan naklen *Lemezat*'ın bu son ifadelerine göre, Merkez Efendi'nin Manisa'ya Kanunî'nin saltanata cülûsundan (926 h./1520) önce gitmiş olması lâzım gelir. Halbuki Kanunî'nin annesi Â'işe sultan'ın Manisa'da inşa ettirdiği câmiin mevcut kitâbesi 929/1522-25[25] ve imaretin mevcut kitâbesi ise 946/1539-40 tarihini taşımaktadır[26]. Ayrıca bu ikinci tarih de Â'işe sultan'ın ölümünden (940/1533-34)[27] sonraya rastlar. Sicill-i

---

19 **Tezkire-i Halvetiyye**, vrk. 25b-26a; **Lemezât**, vrk. 166a.

20 Aynı yerler.

21 **Hadikat al-cevâmi**, s. 169.

22 **Tezkire-i Halvetiyye**, vrk. 26a; **Lemezât**, aynı yer.

23 **Tezkire-i Halvetiyye**, vrk. 28b; **Lemezât**, vrk. 166b.

24 Aynı yerler.

25 Rudolf M. Riefstahl, **Cenubu garbî Anadolu'da Türk mimarisi**, trc., Cezmi Tahir Berktin, İstanbul, 1941, s. 13.

26 Dr. Nihad Nuri Yörükoğlu, **Manisa Bimarhanesi** (İstanbul Üniversitesi Tıb Tarihi Enstitüsü yayınlarından, No. 37) İstanbul, 1948, resimler ve izahlar kısmı, s. IV.

27 Tercüme-i hali için bk. **Sicill-i Osmanî**, c. I, s. 49.

Osmanî'de ise, Kanunî Sultan Süleyman'ın annesi yerine, Yavuz Sultan Selim'in annesi Bezm-i Âlem Sultan'ın adı geçer. Merkez Efendi'yi Manisa'ya davet eden de Kanunî'nin annesi değil, Bezm-i Âlem Sultan'dır; câmi ve imareti yaptıran da bu ikinci hanımdır[28]. Yine aynı kaynağa göre, Merkez Efendi Bezm-i Âlem Sultan tarafından inşa ettirilen câmi ve bîmarhaneye memur edilince "mesir" denilen ve kırk bir nevi nebattan yapılan bir nevi macun icad etti. Sonra da her yıl Nevruzda Sultan câmii kubbesinden bu macunu saçtırdı. Merkez Efendi tarafından icad edilen bu âdet câmi ve bîmaristanın bulunduğu yerin şenlenmesine yardım etti[29]. Gerek Sicill müellifinin nereden aldığını kaydetmediği bu malûmata gerekse Dr. Osman Şevki'nin Evliya Çelebi Seyahatnâmesinden nakledilen aynı mahiyetteki[30] malûmatına göre Merkez Efendi bir tarikat şeyhinden ziyade bir tabib olarak gözükmektedir. Ancak ihtimal her iki eserde de aynı kaynaktan alınarak nakledilen bu malûmatı tahkik etmek oldukça güçtür. Filhakika bunlardan Dr. Osman Şevki, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*'nden naklettiği malûmatı, bu eserin hangi cild veya sahifesinden aldığını tasrih etmemektedir. Evliya Çelebi'de ise, Merkez Efendi'nin bahsi geçen yerlerde (c. I, s. 372, 392) ve hele Manisa şehri kısmında (c. IX, s. 68-80) Merkez Efendi'nin böyle bir maharetinden hiç bahsedilmemektedir. Ayrıca şeyhe dair en geniş malûmatı ihtiva eden *Tezkire-i Halvetiyye* ve *Lemezât* gibi eserlerde de bu meseleye dair herhangi bir malûmat bulunmamakta ve sadece onun Manisa'da Kanunî'nin annesi tarafından inşa edilen zaviyeye davet edildiğinden bahsedilmektedir[31]. Bilhassa Şeyhin, bu iki eserde münhasıran zaviyeye davet edilişine bakarak, bugün dahi bilinen ve takibedilen[32] bu macun ve âdetin mucidi olsa bile bizzat bîmaristanın ilk tabibi olarak kabul edilmesi oldukça güçtür. Esasen bu malûmat, Evliya Çelebi'nin tarafımızdan görülemiyen herhangi bir yerinde bulunsa bile, bunun çok defa rastlanıldığı gibi ya Evliya Çelebi'nin mahsulü, veya halk arasındaki yanlış bir rivayete istinad etmiş olması da mümkündür. Nitekim bu gibi hususlarda Evliya Çelebi'nin muhayyilesinin ne kadar geniş olduğu malûmdur. Ayrıca, Merkez Efendi'nin mânevî şöhreti neticesinde de halkın kendisine fazladan böyle bir vasfı da atfetmiş olmaları muhtemeldir.

Merkez Efendi'nin Manisa'ya hangi tarihte gittiği kesin olarak bilinmiyorsa da, menakıbnâmelerin ihtimal kıymetini arttırmak maksadı ile Kanunî'yi şehzade olarak meclislerine devam ettirmek gayretleri bir tarafa bırakılırsa vâlide câmiinin inşa tarihi olan 929/1522-23 de veya hemen ondan sonra gittiği tahmin edilebilir. Buna göre

---

28 **Sicill-i Osmanî**, c. IV, s. 363.

29 Dr. Osman Şevki, **Beş buçuk asırlık Türk tebabet tarihi**, İstanbul, 1341/1925, s. 182.

30 Aynı yer.

31 Krş. **Tezkire-i Halvetiyye**, vrk. 28b; **Lemezât**, vrk. 166b.

32 Bk. **Hürriyet Gazetesi**, 26 Mart 1956, s. 3.

şeyhimiz hiç olmazsa Manisa'da dört veya beş yıl kalmıştır. *Tezkire-i Halvetiyye* ve *Lemezât*'ta İstanbul'a geldiği tarih hemen hemen kesin bir şekilde tâyin edildiği halde, Manisa'dan ayrılışının sebebi şeyhin kerametiyle izah edilmeğe çalışılmıştır[33]. Filhakika bu iki esere göre, Sünbül Efendi, ölüm döşeğinde yatarken müridlerden biri: "Sultanum, yerinüze kimi lâyık görürsüz" diye sorar. Sünbül Efendi de: "Abd-i âbık (habeşî)[34] dahi olursa taşralardan kangı halifemiz mukaddem gelürse seccade anundur" der. Şeyhin bu vasiyetinden bir hafta geçmeden Merkez Efendi İstanbul'a gelir ve Sünbül Efendi zaviyesine uğrar; fakat zaviyediklerden hiç biri kendisini hücresine davet etmez. Buna sebep de daha önce zaviyede tanınmamış olmasıdır. Filhakika evli olduğu için zaviyede kalıp kendisine bir muhit edinmemişti. Nihayet Sünbül Efendi'nin vasiyetini hatırlıyan Yakub Efendi, onu kendi hücresine davet eder. Kalkıp gideceği zaman "sahib-i seccadenin vasiyeti bizedir. Bir haftadır Manisa'dan çıkalı" demek suretiyle kendisine keşif vâki olduğunu ima etmek ister. Bu keşfin ne derecede doğru olduğu kestirilemezse de onun ihtimal birlikte Manisa'ya götürmediği ailesini ziyaret etmek üzere İstanbul'a geldiği tahmin edilebilir. Fakat çok geçmeden dört halife daha taşradan geldi ve Sünbül Efendi'nin vasiyetinin kendilerine raci olduğunu iddia etti. Bunun üzerine Merkez Efendi ile bu dört halife arasında bir riyazet ve mücahadede bulunma müsabakasına karar verildi. İçlerinden hangisi daha çok riyazette bulunursa seccade onun olacaktı. Bu iş için ayrı ayrı hücreler hazırlandı. Herkes kendi hücresinde riyazete çekildi. Neticede bu müsabakayı Merkez Efendi kazandı ve şeyhin seccadesine oturdu. Buna rağmen müridler ve halifeler arasında ona biy'at etmekte tereddüt gösterenler vardı. Sinan Efendi'ye biy'at edenlerden olup Mısır defterdarlığından ma'zul Duhânî-zâde'nin babası Kâtib Mehmed Çelebi de bunlar arasında idi[35]. Fakat sonunda bunların çoğu gördükleri rüyalar üzerine Merkez Efendi'ye biy'at etti. Halk arasındaki bir rivayete göre ise, Merkez Efendi'nin, Sünbül Efendi'nin kaim-i makamı oluşu, Koca Mustafa Paşa câmii civarındaki bir ağaca sarılı zincirle ilgilidir. Filhakika halkın inancına göre, Sünbül Efendi vefat edeceği sıralarda kendi yerine bir halife tâyin etmek üzere bir imtihan açmış. Müridleri imtihan meydanına gelmişler. Aralarında Merkez Efendi de bulunuyormuş. Sünbül Efendi, elindeki saat kösteğini müridlere uzatarak: "Kim bu kösteği, bu ağacın dalına dört defa sararsa, onu kendime halife yapacağım" demiş. Müridler arasında bu işi sadece, Merkez Efendi başardığı için, şeyhinin yerine kaim-i makam olmuş[36]. Ayrıca halk bu zincirin yere değmesi ile kıyametin kopacağına da inandığı için, herhangi bir sebeple yere değmemesini temin

[36] Mehmed Sa'îd, **Kıyamet ne vakit kopacak**, Millî Mecmua, yıl 1925, sayı, 2, s. 43-44.

[33] **Tezkire-i Halvetiyye**, vrk. 29a; **Lemezât**, vrk. 166b.

[34] **Tezkire-i Halvetiyye**, aynı yer.

[35] Aynı eser, vrk. 28a; **Lemezat**, vrk. 167a.

maksadiyle, onu birçok desteklerle tutturmuşlardır[37]. Tamamen halkın muhayyilesinin mahsulü olduğu anlaşılan bu son rivayet bir tarafa bırakılırsa, Merkez Efendi, mevkiini bu suretle sağlamlaştırdıktan sonra, bir taraftan zaviyedeki dervişlerin yetiştirilmesi ile meşgul olurken diğer taraftan da halkı tenvir için Ayasofya ve Fâtih câmilerinde vâizde bulunuyordu[36]. Bu câmilerdeki va'zını bitirdikten sonra zâviyeye gelirken yolu üzerinde bulunan Karamanlı mahallesine uğramamak için uzun mesafeler katetmeği tercih ederdi[37]. Bu arada yalnız gezmekten hoşlanan Merkez Efendi, o zaman tamamen boş bir arazi olan ve bugün câmi ve türbesinin bulunduğu bölgede dolaşırken yer altından akıp giden bir su sesi duydu. Bunu müridlerine haber verip kazılmasını emretti. Yapılan kazı neticesinde yer altında akan bir su ile eski bir havuz bulundu[38]. Bunun üzerine şeyhin ve müridlerinin gayreti ile burada bir câmi ile hamam inşa edildi[39]. Halen câmide inşa tarihini gösterir bir kitâbe bulunmadığı için hangi tarihte yapıldığı sarih olarak belli değildir. Ayvansarayî, bu câmiden bahsederken bânisinin Merkez Efendi olduğunu kaydettikten sonra: "Bu câmiin avlusunda zâviye ve hücerât bina edüb anda terbiye-i fukara ile meşgul iken Şeyh Sünbül Efendi rihletinde anın makamına naklolunup Koca Mustafa Paşa hankahında ikametle irşâd-i ibâdu'ilâha meşgul olmuştur. Yirmi üç sene postnişin olup 959 da civar-ı Hakk'a vasıl oldukta..."[40] demektedir ki buna göre câmiin hiç olmazsa Sünbül Efendi'nin ölümünden (936) önce inşa edilmiş olması icabetmektedir. Halbuki şeyhin bu tarihten takriben dört beş yıl önce Manisa'da bulunduğu malûmdur. Ayrıca Sünbül Efendi'ye inabet edip Sevindik Dede zâviyesinde faaliyette bulunduğu sıralarda böyle bir teşebbüste bulunması da zayıftır. Filhakika eğer böyle bir bina yaptırmış olsaydı Manisa'dan geldiğinde doğrudan doğruya buraya uğraması hatıra gelebileceği gibi, bu sıralarda böyle bir câmi veya zâviyenin bulunduğuna dair de herhangi bir vesile ile kaynaklarda bir kayda rastlanmaz. Bunun yerine *Lemezât*'ın "Lûtfi Paşanın hatunu Şah Sultan Yanya'dan paşa ile gelürken yollarına haramiler gelüb rencîde, adamların remîde eyler. Mütehayyir iken Merkez Efendi'yi müşahede eylerler, gelüb halâslarına sebebolurlar. Menkuldür ki, İstanbul'a geldiklerinde Şeyhten biy'at edüb taşrada kendi elleri ile ve fukaranın arak-i cebîni ile yaptıkları zâviye ve câmie evkaf tâyin edüb bir zâviye ve câmi dahi bina eylerler ve şehir içinde saraylar kurbünde bir câmi ve zâviye dahi bina edüb Yakub Efendi'nin gelmesin reca eylerler. Damadları Seyyid Muslihuddin'e taşradaki zâviye tâyin ve Ebu Eyyub'daki zâviye Gömleksiz Mehmed Efendi'ye, Davud Paşa

---

37 Aynı eser, s. 42.

38 **Lemezât,** vrk. 168b; krş. **Tezkire-i Halvetiyye,** vrk. 30; krş. **Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi,** c. I, s. 372.

39 **Tezkire-i Halvetiyye,** aynı yer.

40 **Hadikat al-cevâmi,** s. 230-31.

kurbunda olani Yakub Efendi'ye tevcih eylerler"[41] şeklindeki ifadesi ise, herhangi bir tarih verilmemekle beraber, câmiin Merkez Efendi ve fukarasının emeği ile inşa edildiğini teyid ettiği gibi, ayrıca buraya Şâh Sultan tarafından vakıflar tâyin edildiğini göstermektedir. Ancak Lûtfi Paşa[42]'nın Yanya'dan İstanbul'a geldiği tarihi tesbit etmek suretiyle câmiin inşa tarihi hakkında aşağı yukarı bir rakam verilebilir. Nitekim buna göre câmiin takriben 936-940 tarihleri arasında inşa edildiği tahmin edilebilir. Filhakika Lûtfi Paşa'nın 940 tan önce Yanya'da bulunduğu ve bu tarihte Karaman Beylerbeyliğine tâyin edildiği malûmdur[43]. Ayrıca Yanya'da doğup[44] İstanbul'da Merkez Efendi'yi de idrâk eden *Tezkire-i Halvetiyye* müellifi, gerek *Lemezât*'ta biraz menkıbe ile karıştırılmış malûmatı, gerekse tarihlerde müphem bırakılan[45] bu hususu teyid ve tavzih eden şu malûmatı vermektedir: "Hikmet-i Huda ol zamanlarda Lûtfi Paşa Yanya begi olub hatunları merhume ve mebrure, sâhibu'l-hayrât Şâh Sultan hazretleri muhabbet edüb (Yakub Efendi'ye) biy'at eyler. Ba'dehu eğlenmeyüb begler begi olub İstanbul'a gelmek lâzım geldikde merhum vâlide (Yakub Efendi'ye) İstanbul'un meşayihin sual iderler. Merkez Efendi'ye varasuz deyu tenbih edüb Şâh Sultan'ın Merkez Efendi'ye irtibatına illet-i müstakille vâlid-i merhum (Yakub Efendi) olmuştur. Ba'dehu Lûtfi Paşa vezir-i a'zam olub Şâh Sultan Davud Paşa mahallesinde bir câmi ve bir hankah bina edüb vâlid-i merhuma (Yakub Efendi'ye) hükm gönderüb Yanya'dan getürdiler. Bu hakir (Yusuf Sinân Efendi) mahfe ile dört yaşında idim; gelüb Davud Paşa'da onsekiz yıl sâkin olub Şâh Sultan'ın nimetiyle perverde olmuştur"[46]. Ayvansarayî'nin verdiği malûmatın, halk arasındaki bir rivayete istinad etmiş olması da mümkündür. Nitekim, yukarıda nakledilen zincir meselesi ile ilgili halk rivayetinde, Merkez Efendi, imtihanı kazanınca, Sünbül Efendi: "İki aslan bir postta oturmaz" demiş. Merkez Efendi de bunun üzerine başka bir yerde (ihtimal halen türbesi bulunan yerde) ikamet etmiş"[47] kaydı bu ihtimali teyid etmektedir. *Lemezât*'ta, Merkez Efendi'nin gayreti ve dervişlerinin alın teriyle inşa edildiğinden bahsedilen ve halen büyük bir mimarî değer taşımıyan câmiin de bizzat Mimar Sinan'ın eseri olduğu anlaşılmaktadır[48]. Yine *Lemezât*'ta bahsedilen Şâh Sultan tarafından Merkez Efendi için inşa ettirilen iki zâviye ve câmiden birinin Eyub'da Bahariye civarındaki

---

[41] **Lemezât**, vrk. 168b.

[42] Tercüme-i hali için bk. Tayyib Gökbilgin, **Lûtfi Paşa**, İA, cüz, 70, s. 96b, v.d.d.

[43] Aynı eser, s. 97b.

[44] **Tezkire-i Halvetiyye**, vrk. 33a.

[45] İA, cüz 70, s. 97b.

[46] **Tezkire-i Halvetiyye**, vrk. 33a-b.

[47] M. Sa'îd, **aynı makale**, s. 44.

[48] Bk. Mimar Sinan, **Tezkiretü'l-ebniye**, nşr. Ahmed Refik, Mimar Sinan, İstanbul 1931, adlı eser içinde, s. 64, no. 28; Sâ'î, **Tezkiretü'l-bünyan**, İstanbul 1315, s. 29; **Tezkiretü'l-ebniye**, Üniversite ktp. TY 6826, vrk. 5b.

Şâh Sultan câmii ve tekyesi olduğu anlaşılmaktadır. Ancak, bilhassa câmiin inşa tarihi ile Lemezât'ın verdiği bu malûmat birbiriyle bağdaşmamaktadır. Filhakika Merkez Efendi 959 da hayata gözlerini kapadığı halde, câmiin mevcut kitâbesi 963 tarihini taşımaktadır[49]. Bu durum karşısında tekyenin câmiden önce yapıldığını kabul etmek icabetmektedir. Nitekim Lemezât'ta buraya ilk şeyh olarak tâyin edildiğinden bahsedilen Gömleksiz Mehmed Efendi'nin 951 de vefat edip burada gömülmüş olması da bu hususu teyidetmektedir[50]. Buna göre tekyenin hiç olmazsa câmiden ondört onbeş yıl önce inşa edildiği anlaşılmaktadır. Şâh Sultan tarafından Merkez Efendi için inşa edilen ikinci zâviyenin nerede bulunduğu sarih olarak belli değilse de, bunun Merkez Efendi câmiinin yanında olduğu tahmin edilebilir. Nitekim, *Lemezât*'ın herhangi bir belirli yerin adını tasrih etmeden "taşrada" tâbirini kullanmış olması da kısmen bu ihtimali kuvvetlendirmektedir. Merkez Efendi, çok defa Koca Mustafa Paşa hankahında olmakla beraber arada sırada Yakub Efendi'ninki de dahil bu üç zâviyeye de uğrayıp kaldığı vâki idi[51].

Merkez Efendi, İstanbul'a geldikten yedi yıl sonra, Kanunî Sultan Süleyman tarafından, askerin mâneviyatını takviye için 943/1536 de vukubulan Korfo seferine iştirake davet edildi ve o, bu daveti memnuniyetle kabul etti[52]. Ancak Merkez Efendi'nin, bu sefere iştirak edip döndüğünden bahseden *Tezkire-i Halvetiyye* ve ihtimal oradan naklen *Lemezât* müellifinin verdikleri bu malûmatı biraz ihtiyatla karşılamak lâzımdır. Çünkü eğer şeyhimiz hakikaten doksanı aşkın bir yaşta öldü ise, bu tarihlerde hiç olmazsa 73-78 yaşları arasında olması icbeder. Bu yaşta ise, böyle bir seyahat imkânsız olmamakla beraber, biraz gayrı tabiî karşılanır.

Merkez Efendi'nin hususî hayatına gelince, umumiyetle bütün hayvanlara karşı büyük bir hassasiyet gösterir, hattâ fareler incinmesin diye evinde kedi beslemezdi[53]. Daha önceleri şehir şehir dolaşıp vâizde bulunduğu sıralarda da çiftçilerin yanına sokulur, onlara öküzlere iyi muamele edip bakmalarını tavsiye ederdi[54]. Merkez Efendi bu seyahatlerini çıplak ayakla bindiği beyaz bir merkeple yapar, yolda rastladığı mektep çocuklarına dağıtmak üzere heybesinin iki gözünü üzüm ve bademle doldururdu[55]. Ayrıca cemaatsiz namaz kılmak istemediği için, cemaat bulamayınca para ile adam tutup, kendisi de imamet ederek namazı eda ederdi. Vaız verirken de gözlerini kapardı. Hattâ bu yüzden, bir rivayete göre[56] Balıkesir'de, diğer bir rivayete gö-

---

49 **Hadikat al-cevâmi**, s. 256 v.d.

50 Aynı eser, s. 257.

51 **Tezkire-i Halvetiyye**, vrk. 28b; **Lemezât**, vrk. 167a.

52 **Lemezât** vrk., **Tezkire-i Halvetiyye** vrk.

53 **Şaka'ik trc.**, mütercimin ilâvesi, s. 523; **Sicill-i Osmanî**, aynı yer.

54 **Tezkire-i Halvetiyye**, vrk. 27a; Krş. **Lemezât**, vrk. 167b.

55 **Tezkire-i Halvetiyye**, vrk. 28a, **Lemezât**, vrk. 167b.

56 **Tezkire-i Halvetiyye**, vrk. 27a.

re ise[57], halen Kuşadası kazasına bağlı Akıncılar ve eski adı ile Ayasuluk[58] nahiyesinde bir gün başından şöyle bir vak'a geçmişti: Merkez Efendi bir cuma namazının akabinde minbere çıkıp vaıza başladı. Âdeti üzere gözlerini kapadı. Bu şehir halkı, Bursa'daki Emîr Sultan'ın (770-833/1368-1429)[59] muhibbi oldukları için[60] halvetî şeyhi Kara Sarıklı Merkez Efendi'ye iltifat etmedi. Esasen bağ zamanı da olduğu için kayyimden başka herkes, çekilip kendi bağına gitti. Fakat Şeyh, gözleri kapalı bulunduğu için cemaatin dağıldığının farkına varmadı. Nihayet kayyim de ayağa kalkıp: "Şeyh Efendi, ben de bağa giderim, işim vardır, işte câmiin miftahları, gittiğiniz vakit kapıyı kapayasız" der. Kayyimin bu sözü üzerine gözlerini açan Merkez Efendi, karşısında ondan başka kimseyi görmeyince, kimse olmasa bile kendisini meleklerin dinlediğini ileri sürerek vazına devam etti. Onun bu halini gören kayyim, durumu başkalarına anlattı. Bunun üzerine herkes gelip Merkez Efendi'ye biy'at etti.

Gerek hal ve hareketleri, gerekse tasavvufî ve dinî ilimler sahasındaki vukufu ile devrinde büyük bir şöhret yapan, ayrıca da İstanbul'da kendi adına izafeten bir mahallenin kurulmasına sebebolan Merkez Efendi, nihayet doksanını aşkın bir yaşta olduğu halde 959/1551-52 yılında hayata gözlerini kapadı[61]. Cenaze namazı Ebu Su'ud Efendi[62] tarafından Fâtih câmiinde kılındıktan sonra kendi câmiinin civarındaki türbesinin bulunduğu yere defnedildi[63]. Ölüm yılı için Ebu Su'ud Efendi[64] tarafından "Dâ'iresin Merkez'in nur ide Allâh" tarihi düşürülmüştür[65]. Türbesi ve bilhassa bulduğu kuyu eskiden olduğu gibi bugün de muhtelif dileklerde bulunmak üzere halk tarafından ziyaret edilmektedir[66].

Kadı Bayzavî, Tefsirinin bir çok yerlerini ezbere bilen[67] ve ihtimal bundan dolayı devrinde iyi bir müfessir olarak tanınan[68] Merkez Efendi'nin herhangi bir sahada bir eser yazıp yazmadığı hususunda eski kaynakların hemen hemen hiç birinde bir kayda rastlanmaz. Yal-

---

57 **Lemezat**, vrk. 167a.

58 Bk. Besim Darkot, **Ayasuluk** İA, c. II, s. 56a v.d.

59 Tercüme-i hali için bk. Cavid Baysun, **Emir Sultan**, İA, c. IV, s. 261b v.d.

60 Krş. Aynı müellif, **Emir Sultan'ın hayatı ve şahsiyeti**, Tarih Dergisi, c. I, s. 86.

61 **Tezkire-i Halvetiyye**, vrk. 30a; **Lemezât**, vrk. 168b; **Şaka'ik trc.** c. s. 523; **Hadikat al-cevâmi'**, s. 231.

62 Tercüme-i hali için bk. Cavid Baysun, **Ebu Suud**, İA, c. IV, s. 92a v.d.d.

63 **Hadikat al-cevâmi'**, aynı yer; krş. İA, c. IV, s. 94b.

64 Aynı yer; krş. **Osmanlı müellifleri**, c. I, s. 160-61.

65 **Osmanlı müellifleri**, aynı yer.

66 **İstanbul'un en meşhur adak yeri: Merkez Efendi** (Resimli Hayat Mecmuası, sayı 33, Ocak 1955, s. 36-37 (Ayrıca câmiin, kuyu ve Merkez Efendinin çile çıkardığı hücrenin resimlerini ihtiva etmektedir); Olcayto, Merkez Efendi Türbesi, Hafta mecmuası, Yıl 1956, sayı 13 (30 Mart), s. 24-25.

67 **Tezkire-i Halvetiye**, vrk. 25b.

68 **Tezkire-i Halvetiyye**, vrk. 25b.

nız Bursalı Tahir Bey, onun üç gazeline rastladığını kaydederek bunlardan sadece iki beyit nakletmektedir[69].

Merkez Efendi'nin ölümünden sonra, yüzleri aşkın halifeleri arasından halvetî tarikati geleneğince yerine geçmek üzere dört kişi seçilmişti: Oğlu Şeyh Ahmed (ölm. 970/1562-63)[70], Köse Muhyieddin (ölm. 990/1583)[71], damadı Muslihuddin (ölm. 984/1576)[72] ve kaim-i makamı Ya'kub Efendi (ölm. 979/1571)[73]. Bu dört halifesinden, yerine geçmesi beklenen oğlu Şeyh Ahmed, İstanbul'a gelmek istemediğinden bu vazifeyi 962/1554-55 de Yakub Efendi deruhte etti[74]. Şâh Sultan, Yakub Efendi için inşa ettirdiği Davut Paşadaki zâviyeyi, onun ayrılması ile medreseye çevirtti[75].

Merkez Efendi'nin halifeleri arasında bir de hindli varmış ki, bu zat şeyhten icazet aldıktan sonra Hind'de tarikat faaliyetinde bulunmuştur[76].

---

69 **Osmanlı müellifleri,** aynı yer.

70 Tercüme-i hali için bk. **Lemezât,** vrk. 169a; **Osmanlı müellifleri,** c. I, s. 23.

71 Tercüme-i hali için bk. Aynı eser, vrk. 169b.

72 Bk. Aynı eser, vrk. 170a.

73 Mufassal tercüme-i hali için bk. **Tezkire-i Halvetiyye,** vrk. 30b v.d.d.; **Lemezât,** vrk. 170b.

74 **Tezkire-i Halvetiyye,** vrk. 33b; Ata'î, **Zeyl-i Şaka'ik,** İstanbul, 1268, s. 205.

75 Aynı yerler.

76 **Tezkire-i Halvetiyye,** vrk. 29b; **Lemezât,** vrk. 168 a-b.